

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SOCIOLOGIJO

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2019

LUCIJA RUPAR

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SOCIOLOGIJO

DIPLOMSKO DELO

Razvoj skrajne desnice od padca berlinskega zidu do danes.

Analiza primera: Avstrija, Italija, Madžarska, Poljska

Študijski program:

SOCIOLOGIJA

Dvodisciplinarni program 1. stopnje

ŠPANSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST

Dvodisciplinarni program 1. stopnje

Mentor: izr. prof. dr. Damjan Mandelc

LJUBLJANA, 2019

LUCIJA RUPAR

*Učenje je kot veslanje proti toku.
Tako ko prenehaš veslati, te odnese nazaj.
(Benjamin Britten)*

Rada bi se zahvalila mentorju izr. prof. dr. Damjanu Mandelcu za mentorstvo in vodenje pri pisanju diplomske naloge. Poleg tega se zahvaljujem tudi staršem za vso podporo v času študija in spodbujanje mojih interesov. Posebna zahvala pa gre tudi mojemu fantu in prijateljem, ki so me v tem procesu spodbujali in polepšali študijske dni.

RAZVOJ SKRAJNE DESNICE OD PADCA BERLINSKEGA ZIDU DO DANES. ANALIZA PRIMERA: AVSTRIJA, ITALIJA, MADŽARSKA, POLJSKA

Izveček

V zadnjih desetletjih smo v Evropi znova priče hitremu in nadvse uspešnemu vzponu strank, ki jih zaznamuje ideologija skrajne desnice. Vzroke za to gre iskati predvsem v finančni, socialni in migracijski krizi, ki so prizadele večji del stare celine, a kljub temu jih niti nacionalni politiki niti evropske institucije niso znali nasloviti pravilno. To je bil razlog, da je med prebivalstvom vzniknilo splošno nezadovoljstvo z aktualnimi evropskimi političnimi razmerami, kar je še posebej pripomoglo k vzponu skrajno desnih populističnih strank po vsej Evropi. V tem diplomskem delu bom preučila vzpon teh gibanj na območju Evrope v obdobju od padca berlinskega zidu do danes. Opredelila bom temeljne značilnosti strank, ki predstavljajo tretji val vzpona evropske skrajne desnice in pomen globalizacije, njenih procesov ter medijev na razširjanje teh gibanj. Poglavitni cilj je ugotoviti, ali se glede na različno politično zgodovino med državami vzhodne in zahodne Evrope pojavljajo razlike pri uveljavljanju prej omejenih strank. Pri tem si bom pomagala z uporabo ustreznega znanstvenega aparata.

Ključne besede: skrajna desnica, populizem, nacionalizem, globalizacija, ksenofobija, kriza

THE RISE OF THE FAR-RIGHT SINCE THE FALL OF THE BERLIN WALL UNTIL TODAY. CASE ANALYSIS: AUSTRIA, ITALY, HUNGARY AND POLAND

Abstract

In the past decades, we have been witnessing a fast and very successful rise of the political parties based on the far-right ideology in Europe. The causes for this phenomenon can be found in financial, social and migration crisis that have affected the majority of the continent but were left unanswered by national politics or European institutions. This resulted in the spread of general dissatisfaction with the current European political situation which additionally contributed to the rise of the far-right populist parties across all Europe. In this thesis I will examine the rise of these movements in Europe for the period from the fall of the Berlin wall until today. I will define the main characteristics of the parties that represent the third wave of the rise of the European far-right, and the impact of globalization, its processes, and the media on the spread of these movements. The main goal is to find out if there are any differences between Eastern and Western Europe when it comes to establishing these parties given that these countries have different political history.

Keywords: far-right, populism, nationalism, globalization, xenophobia, crisis.

Kazalo

1 UVOD	6
2 TEORETIČNI OKVIR.....	8
2.1 Politične stranke	8
2.2 Razvoj političnih strank.....	8
2.3 Opredelitev pojma levica – desnica.....	10
2.4 Tretji val vzpona skrajne desnice	10
2.5 Lahko govorimo o neofašističnih strankah? Pot k definiciji	11
2.6 Populizem.....	14
2.6.1 Populistična skrajna desnica.....	15
2.7 Globalizacija.....	19
2.7.1 Globalizacija v povezavi s skrajno desnimi populističnimi strankami.....	20
2.8 Mediji – pomemben faktor za hiter vzpon skrajne desnice	23
3 ANALIZA DRŽAV – AVSTRIJA, ITALIJA, MADŽARSKA, POLJSKA.....	25
3.1. Avstrija.....	26
3.2 Italija.....	28
3.3 Madžarska	32
3.4 Poljska.....	34
4 SKLEP.....	37
5 VIRI IN LITERATURA	40
IZJAVA O AVTORSTVU	41

1 UVOD

V zadnjem času smo v Evropi in tudi drugod po svetu priče zelo hitremu in uspešnemu vzponu strank s skrajno desno ideologijo in populističnim pristopom, za katere se v zdajšnjem precej kaotičnem svetu zdijo, kot da edine znajo nagovoriti ljudstva povsod po celine. V oči bode predvsem dejstvo, da so te stranke skoraj povsem enako uspešne tako v državah na zahodu, ki jih je zaznamovala dolga demokratična tradicija, kot v državah na vzhodu, ki so bile še nedolgo nazaj vpete v komunistične in avtoritarne režime. Da je z evropskimi demokracijami nekaj narobe, nakazujejo različni dejavniki, med katerimi so najbolj očitni nizka volilna udeležba, koalicije med levimi in desnimi strankami zaradi tesnih volilnih izidov in vedno manjša suverenost nacionalnih vlad pri določanju državnih proračunov in fiskalnih politik, saj vedno več pravil določajo Evropska unija in mednarodne korporacije. Med prebivalci različnih držav se očitno širi nezadovoljstvo z zdajšnjimi političnimi strankami, ki se vedno bolj oddaljujejo od realnih interesov ljudi, saj postaja volja kapitala v današnji svetovni ureditvi pomembnejša. Vse več ljudi se tako počuti žrtev globalizacije in neoliberalizma, saj jih namesto večjega napredka in razvoja pestijo vedno večja revščina, brezposelnost in socialna ter politična marginalizacija. Socialdemokratske stranke so po letu 1990 opustile svojo vlogo edine prave alternative neoliberalizmu in volivci so dobili vtis, da na volitvah sploh nimajo prave izbire, kar je izzvalo protestna gibanja, med katerimi še posebej privlači desničarski populizem.

Vedno glasnejša so opozorila, da se današnje razmere lahko enači s temnim obdobjem v evropski zgodovini, ki sta ga zaznamovala hitra vzpona Hitlerja in Mussolinija v 30. letih 20. stoletja. Kljub določenim podobnostim s takratnim dogajanjem pa danes težko rišemo veliko vzporednic, saj gre pri novem valu skrajno desnih populističnih strank, ki jih obravnavam v tem diplomskem delu, za odmik od klasičnih (neo)fašističnih oziroma (neo)nacističnih gibanj. Poleg tega moramo v kontekstu obravnave vzpona sodobnih strank na desnici upoštevati tudi procese, povezane z vedno večjo mednarodno povezanostjo, rastočo močjo nadsocialnih korporacij in prostega kapitala ter posledice vseh teh procesov na družbeno dogajanje, vlogo nacionalne države in dejansko življenje ljudi. Zdaj delujoče stranke ponujajo lokalne odgovore na globalne spremembe, kar privede do občutka praznine in izgube pripadnosti med prebivalci neke države. Evropska unija te vrzeli ni uspela zapolniti, saj se ljudje, ki v danih razmerah vedno več izgubljajo, ne morejo povezati z abstraktno idejo evropskega državljanstva in v tej povezavi vidijo zgolj tehokrate, ki so razlog za njihov slab socialni in ekonomski položaj. Taka situacija pa vzpostavi izjemno plodna tla za desni populizem, ki kritizira tradicionalne politične stranke ter za kompleksna družbena vprašanja in izzive ponuja preproste in razumljive

rešitve. S tem oportunistično nagovarja javne strahove, ki so povezani z nenadzorovanim razvojem in domnevno izgubo varnosti ter pridobiva volatilne glasove volivcev, ki so vedno bolj nezadovoljni s politiko.

V tem diplomskem delu bom raziskovala vzpon novih skrajno desnih populističnih strank, ki so se razvile iz novih protestnih gibanj po koncu povojnega modela blaginje in rasti v 80. letih prejšnjega stoletja. Ta proces je treba razumeti v kontekstu številnih strukturnih sprememb, ki so zaznamovale evropske države po padcu berlinskega zidu. Globalizacija in povečana individualizacija sta zamajali zaupanje v vzpostavljen sistem liberalne demokracije in moč nacionalne države, ki je do tedaj skrbela za blaginjo prebivalstva. Pomemben dejavnik so tudi vladajoče elite, ki so se oddaljile od ljudi, saj so dale prednost kapitalu pred njihovimi potrebami. To je vodilo v obrat k skrajni desnici, ki s svojim populističnim diskurzom in močnim ter uspešnim voditeljem predstavlja želje in potrebe večine. Kljub razširjenosti in uspešnosti teh strank še danes med avtorji ni enotnega konsenza o terminologiji. Gre za stranke, ki se umeščajo na skrajnem robu politične desnice, vendar jih ne moremo označiti za tradicionalne stranke skrajne desnice, saj vsebujejo nov element, in sicer populizem. V slovenski literaturi se za to vrsto strank večkrat uporablja termin skrajna kot pa radikalna desnica, zato bom v tem delu tudi jaz sledila poimenovanju skrajna populistična desnica.

Pri delu sem se osredotočila na analizo znanstvenih člankov in monografij, ki obravnavajo omenjeno tematiko. Pri tem sem bila pozorna, da analiza ni zgolj politološka z naštevanjem in opisovanjem volitev ter strank, ampak sem vključila tudi verodostojne sociološke vsebine. Samega pojava in nato velikega uspeha skrajno desnih populističnih strank namreč ne moremo razložiti zgolj s politologijo, saj je potrebno tudi apliciranje sociološkega razumevanja danih družbenih razmer v določenem časovnem obdobju. Z analizo in razumevanjem razmerja med vedno večjo mednarodno odvisnostjo držav in še vedno pomembno vlogo nacionalnih držav za prebivalce dobimo širšo sliko o družbenih vzrokih, ki so vodili v uspehe skrajne desnice v izbranih državah.

2 TEORETIČNI OKVIR

2.1 Politične stranke

Politične stranke so temelj učinkovitega delovanja demokracije. Poglavitna naloga strank je, da uspešno zastopajo interese tistega segmenta prebivalstva, ki ga predstavljajo. Pogosto se jih opisuje kot mediatorje med civilno družbo in oblastjo (Hix, Lord, 1997: 7). Drago Zajc pa poudarja, da stranke ne delujejo samo na eni ravni, temveč na več ravneh, saj poleg oblikovanja politične volje in zastopanja pomembnejših družbenih interesov omogočajo tudi, da politični sistem učinkovito deluje in da imajo politične institucije odgovornost do volivcev (2009: 19). Hans-Jürgen Puhle politične stranke opredeljuje kot možnost politične interakcije med civilnim prebivalstvom in državo. Skupaj z volivci so najpomembnejši dejavnik v najosnovnejšem procesu demokracije, in sicer v procesu volitev in poznejšem sestavljanju vlade (2002: 58). Poleg številnih nalog, ki jih imajo politične stranke danes, poudarita še njihovo nenehno tekmovanje v želji, da bi pridobile čim več glasov in tako prišle na oblast (Hix, Lord, 1997: 7). Kot poglavitni cilj političnih strank se tako postavlja osvojitve izvršne oblasti in pridobitev čim večjega števila ministrskih sedežev, s čimer jim je omogočeno uresničevanje programov. Ker se pomembnost posameznih družbenih interesov ves čas spreminja, se morajo temu prilagajati tudi politične stranke s svojim delovanjem in obljubami. Ko stranke ne dosežejo poglavitnega cilja in ne pridejo na oblast, je njihova vloga v opoziciji, da kritizirajo in nasprotujejo odločitvam, ki jih sprejme vladajoča smer. Pomembno je poudariti tudi, da se politične stranke razlikujejo od interesnih skupin oziroma organizacij. Te se osredotočajo zgolj na nekatere interese določene socialne skupine, ki jo predstavljajo. Stranke pa, nasprotno, vplivajo na oblikovanje celotne politike v javni sferi (prav tam, 10).

2.2 Razvoj političnih strank

Predhodnice političnih strank, kakršne poznamo danes, so se začele razvijati v Franciji v 18. stoletju. V zasebnih krogih intelektualcev so se začele izmenjave mnenj o različnih socialnih in političnih temah, kar je pomenilo preobrat v odnosu do moči in vladavine. Zaradi razširjanja javnega mnenja se je v 19. stoletju produkcija mnenj spet profesionalizirala, saj so se buržuji ustrašili rastoče moči delavskega razreda, zato je za tisto obdobje značilno združevanje izobražencev v ohlapno oblikovane reprezentativne stranke¹ (Puhle v Gunther in drugi, 2002: 63).

¹ Avtorjev izraz se nanaša na t. i. stranke elit.

Pravi razvoj političnih strank se je začel v obdobju med koncem 19. stoletja in začetkom prve svetovne vojne, saj so širjenje volilne pravice, povečevanje socialnih razlik in pojav organizacijskih inovacij pripeljali do potrebe po bolj organiziranih strukturah, ki bi zajele zahteve in potrebe določenih delov prebivalstva. Tako so se razvile stranke, ki so imele za svojo volilno podlago določen socialni razred, etnično skupino ali religijo² (prav tam).

Po drugi svetovni vojni se je zgodil drugi val preobrazbe političnih strank, ki so ga izzvale novonastale ekonomske in socialne razmere. Razvoj močne države blaginje, prevlada socialdemokratskih načel, velik tehnološki napredek in vsesplošno zadovoljstvo so prispevali k nastanku ljudske stranke³. Osredotočila se je predvsem na premostitev tradicionalnih strankarskih oblik povezovanja in na pridobivanje čim večjega števila glasov. Posledično so se začele brisati razlike med strankami, saj so bile v povojnem obdobju uspešnejše stranke z zmernejšo politiko bliže centra, zato se je večina strank izogibala skrajnih ideologij (prav tam, 67).

V 70. letih prejšnjega stoletja pa so ekonomske krize, izčrpanje povojnega modela države blaginje, povečanje vplivov globalizacije in obrat h neoliberalizmu pustili posledice tudi v politiki. V tistem obdobju, ki ga avtorji označujejo tudi s pojmom postdemokracija oziroma postmodernizem, so politične stranke in posledično tudi oblast postale vse bolj odvisne od financiranja privilegiranih elit, ki so v zameno lahko zahtevale uvedbo takih političnih ukrepov, ki bi jim omogočili čim večji zaslužek. Tako se je delovanje političnih strank vrnilo v obdobje pred prvo svetovno vojno, ko so bili pomembni le interesi najbogatejših, večina prebivalstva pa je bila izključena iz političnega odločanja, kar je posledično pripeljalo do vedno večjih neenakosti med posameznimi družbenimi sloji. Z ukoreninjenjem neoliberalne ideologije in širjenjem globalizacije so demokratične strukture postale ovira za neovirano delovanje trga, ki je postal ključna institucija v postmodernem svetu in je prevzel oblast nad politiko, strankami in vladami. Pojavil se je nov socialni razred, sestavljen iz izvršnih direktorjev multinacionalk in bankirjev, ki sta jim moč in bogastvo omogočila vpliv na programe političnih strank (Campani, Pajnik v Campani in Lazaridis, 2017: 191). Posledično je nastal tudi nov tip strankarske organiziranosti, ko politika ne temelji več na močnih ideologijah, ampak je v ospredju personalizacija politike, volivci pa so postali pasivni državljani, ki se ne istovetijo več s političnimi strankami, kar se kaže v manjši volilni udeležbi in volatilnosti (Puhle, 2002: 80).

² Take stranke danes imenujemo "mass party" oziroma množična stranka.

³ Angleška beseda za tako vrsto stranke: "catch-all party"

2.3 Opredelitev pojma levica – desnica

Delitev političnih strank na levico in desnico korenini v obdobju francoske revolucije v 18. stoletju in izvira iz položaja sedežev, ki so pripadli plemstvu oziroma revnejšim sloju. Prvi so sedeli desno od predstavnika in so bili zagovorniki starega reda, tradicije in aristokratskih ter cerkvenih načel. Nižji sloji pa so zasedli sedeže levo od predstavnika in so se zavzemali za uvedbo republike, sekularizacijo družbe in več državljanskih svoboščin. Kljub številnim spremembam v političnem sistemu je ta delitev še vedno ista: "Stranke, ki se pojavljajo v sodobnih družbah, se oblikujejo na linijah glavnih družbenih nasprotij (cleavages), vendar jih lahko razvrstimo na poenostavljeni lestvici levo-desno, ki ustreza sodobnim političnim sistemom. Ta ostaja upravičena tudi po zatonu velikih ideologij in ideoloških shem, ker gre za označbo temeljne razlike v odnosu do svobode in enakosti ljudi ali libertarnosti političnega sistema [...]." (Bobbio, 1995: 21, v Zajc, 2009: 31).

2.4 Tretji val vzpona skrajne desnice

Po drugi svetovni vojni so se v zahodni in severni Evropi na oblasti utrdile po večini socialdemokratske stranke, ki so uvedle močno državo blaginje, dober socialni sistem, zelo nizko oziroma ničelno stopnjo brezposelnosti in splošno zadovoljstvo med prebivalstvom. Po letu 1970, še posebej od 80. let prejšnjega stoletja, pa so se zgodile tri poglobilne spremembe, ki so pomembno vplivale na zaton priljubljenosti prej uspešnih strank. Te spremembe se nanašajo na premik od strankarske demokracije k demokraciji konsenzov, dokončno prevlado neoliberalne ideologije, ki je pomenila zaton sistema države blaginje v vseh evropskih državah, in končno na pojav novih komunikacijskih sredstev (Sauer in drugi, v Pajnik, Sauer, 2018: 16). Tradicionalne stranke so začele izgubljati članstvo in podporo, saj so postale vedno bolj neodzivne za potrebe prebivalstva, kar je privedlo do zmanjšanja njihove reprezentativne funkcije. Ljudje so začutili, da vladajoči ne obvladujejo več dane situacije, saj se je pojavil nov politični razred tehokratov, ki je postavil v ospredje zaslužek, zato so se v velikem številu odtujili od politike, saj so tudi sindikati začeli izgubljati moč. Posledično so se po Evropi začele pojavljati nove stranke, ki so temeljile na politiki protesta proti danim razmeram in so vsebovale populistične elemente ter temeljile na skrajno desni ideologiji (prav tam).

Nove stranke in gibanja so zaradi nekompetentnosti tradicionalnih strank začele hitro pridobivati moč, zato se je v Evropi začelo vse pogosteje govoriti o krizi strank, pa tudi širše o krizi demokracije. Od 90. let 20. stoletja naprej postaja antistrankarstvo⁴ ena od tem, ki ji

⁴ Pomeni upad zaupanja v institucije reprezentativne demokracije.

namenjajo vedno več pozornosti (Gunther in drugi, 2002: 257). Zavračanje strank je normalen pojav, ki je posledica upada zaupanja v reprezentativne institucije sodobne demokracije, saj politične stranke ne zastopajo več interesov socialnih skupin, ki naj bi jih predstavljale (prav tam, 259). Pomembno je, da ločimo med reakcijskim in kulturnim antistrankarstvom⁵:

- Reakcijsko antistrankarstvo se nanaša na kritično držo prebivalstva, ki je posledica nezadovoljstva z delovanjem političnih elit in institucij. Gre za posledico prevelikih obljub in dejanskih neuspehov vladajočih, saj številni socialni, politični in ekonomski problemi niso rešeni oziroma niti obravnavani kljub obljubam. Prebivalce spodbudi k političnemu delovanju, ki lahko prinese potrebne spremembe. Te nato tudi vplivajo na pozitivnejše dožemanje politične elite. Primer je volilni obrat k populistični desničarski stranki Silvia Berlusconija v Italiji v 90. letih, ko je bil razkrit velik korupcijski škandal, v katerega je bila vpletena večina takrat vladajočih strank.
- Kulturno antistrankarstvo pa ima svoje korenine v tradiciji in predstavlja del osnovnih vrednot politične kulture neke države in bo ostalo dokaj konstantno navzoče skozi čas. Pojavlja se predvsem v državah, v katerih je bil dolgo uveljavljen diktatorski režim, kjer so bili volilni izidi navadno zmanipulirani in je bil navadnim državljanom vstop v politiko dolgo prepovedan. Poveča prepad med državljanji in političnimi predstavniki ter je povezan z visoko stopnjo cinizma in nezanimanja za politiko. V Evropi je značilno predvsem za države nekdanjega vzhodnega bloka, kjer je veliko let prevladoval nedemokratski sistem brez volitev.

2.5 Lahko govorimo o neofašističnih strankah? Pot k definiciji

Vnovični vzpon ideologije skrajne desnice je pomembno zaznamoval konec 20. in začetek 21. stoletja. Znotraj tega pa še posebej izstopata velik uspeh in priljubljenost skrajno desnih strank, katerih poglavitni ideologiji temeljita na nacionalizmu in populizmu (Campani, Sauer, v Campani, Lazaridis, 2017: 31). Nov val strank, ki so temeljile na skrajno desnih idejah, se je začel pojavljati po letu 1980. Ta gibanja so sprva predstavljala majhne stranke, ki so se lotevale nekega določenega družbenega problema, za katerega prej delujoče stranke zaradi zasičenosti sistema niso imele pravega posluha. Večina še ni dosegala visokih volilnih izidov, saj niso bile komunikacijsko uspešne. To se je spremenilo v 90. letih, ko so ta nova gibanja prevzela bolj populistični prizvok, s čimer so se začela približevati čim večjemu segmentu volivcev (Krsteva in drugi, v Pajnik, Sauer, 2018: 23).

⁵ Povzeto po Gunther in drugi, 2002: 260–262

Hans-Georg Betz je že leta 1998 zapisal, da se je v zadnjih 15. letih povečalo število zahodnoevropskih demokracij, kjer so vse močnejši pojavi skrajno desnih političnih strank in gibanj, ki s svojim delovanjem predstavljajo izziv povojnemu političnemu sistemu in strankam (Betz, Immerfell, 1998: 1). Vse od takrat je vzpon političnih strank, ki temeljijo na skrajni desničarski ideologiji in populizmu, postal predmet številnih raziskav. V zadnjih dvajsetih letih so se populistične desničarske stranke uspešno preobrazile iz marginaliziranih gibanj in organizacij v stranke, ki so postale osrednji del evropske politike, saj so doživele velike uspehe in celo preboje na oblast tako v severni in zahodni kot tudi v vzhodni Evropi (Hainsworth, 2000: 14).

Čeprav se je v zadnjih desetletjih izjemno povečalo zanimanje za raziskovanje tega pojava med različnimi avtorji⁶, še vedno ni konsenza o imenovanju novonastalega tipa političnih strank na desnici. Pri prebiranju literature sem največkrat naletela na termine, kot so skrajna, radikalna in ekstremna desnica, populistične skrajno desne stranke, skrajno desni populizem, organizirana intoleranca in druge. Pomembno je opozoriti tudi, da imajo različni izrazi v različnih jezikih lahko tudi drugačen pomen oziroma konotacijo, saj se recimo v ameriški angleščini bolj uporablja radikalna desnica, v Evropi pa je precej bolj razširjen termin skrajne desnice ("far right").

Hainsworth (1992) in Ignazi (1994) sta v svojih zgodnejših delih o tem fenomenu zagovarjala uporabo terminov neofašizem in desni ekstremizem, s čimer sta gibanja postavila v neki zgodovinski kontekst, vendar tako poimenovanje porodi nove dileme. Taka oznaka bi pomenila, da se esenca politične usmeritve teh strank skriva v njihovem nasprotovanju demokraciji in temeljnim individualnim svoboščinam. Neofašistične stranke se bojujejo za nadomestitev demokratičnih načel z avtoritarnim sistemom, v katerem so pravice posameznika odvisne od pripisanih lastnosti, kot so rasa, religija in etnična pripadnost (Betz, Immerfell: 1998: 3). Za številne radikalno desne stranke bi sicer prav tako navidezno lahko uporabili to merilo, vendar, kot poudarita Campani in Lazaridis, je oznaka neofašizem nesprejemljiva, saj so stranke, ki so nastale v zadnjem valu vzpona desnice⁷, zapustile fašistično ideologijo, sprejele so sistem reprezentativne demokracije in se zavezale k spoštovanju volilnih izidov (2017: 5).

Kljub temu v svoji ideologiji ostajajo še vedno ekstremni, saj so biološki rasizem zamenjali za kulturni rasizem in na tej podlagi razvili koncept "drugega", ki predstavlja nevarnost evropski

⁶ npr. Mudde, Betz, Hainsworth, Immerfell, Ramet, Wodak, idr.

⁷ Med avtorji je konsenz, da se je ta vzpon začel dogajati v 70., še bolj intenzivno pa v 80. in 90. letih 20. stoletja.

in nacionalni identiteti ter pomeni veliko finančno breme za državo. Zaradi tega jih je Taguieff označil za desne neofašistične stranke, ki so šle skozi proces posodobitve in opustile najbolj ekstremna načela, zato za te stranke predlaga imenovanje nacionalni populisti. Njihova ideologija se je iz antisemitizma in biološkega rasizma premaknila na težave z identiteto. Na podlagi tega zagovarjajo vrnitev k nacionalnim državam, ki se morajo osvoboditi predvsem vpliva nadnacionalnih institucij, kot je Evropska unija (prav tam, 4). Njihov ideal je suverenost homogenega naroda, ki se de facto vzpostavi na etnični pripadnosti, zato migranti predstavljajo enega od hujših problemov pri prizadevanjih za nacionalno identiteto. Poleg migrantov je pomemben sovražnik politična elita (Campani, Pajnik, v Campani, Lazridis, 2017: 179).

Tako je tudi Hainsworth v poznejših delih zapisal, da o strankah skrajne desnice, ki so se razvile v zadnji tretjini 20. stoletja, ne moremo govoriti kot o neofašističnih strankah, pri čemer se sklicuje tudi na Ignazijeve novejšje ugotovitve. Nove stranke skrajne desnice ne predstavljajo le preobleke za stara fašistična ali nacistična gibanja, ampak predvsem odgovor na novo post-industrijsko obdobje in nove vrednote, ki jih je ustvarilo. S svojimi diskurzi se lotevajo predvsem novodobnih skrbi številnih prebivalcev (2000: 2).

Tudi Wodak v uvodu svojega dela opozori, da se nova desna gibanja od svojih predhodnikov razlikujejo po tem, da ne temeljijo več na neki enotni ideologiji, ampak je podlaga za njihovo delovanje neka mešanica stereotipov, verjetij in odnosov, katere cilj je mobilizirati zelo različne segmente volivcev (2013: xvii).

Študije so pokazale tudi, da so stranke s skrajnimi idejami na volitvah vedno uspešnejše, če se jasno distancirajo od fašističnih in nacističnih afiliacij. Tako so skrajno desne evropske stranke postale stranke brez zgodovine, saj se izogibajo vsaki povezanosti s preteklimi gibanji in trdijo, da predstavljajo novo agendo. Na podlagi tega so si omogočile večjo rast podpore in se prebile v parlamente po vsej Evropi (Krasteva in drugi, v Pajnik, Sauer, 2018: 20).

Čeprav med avtorji še ni splošnega konsenza o definiciji in terminu, lahko ugotovimo, da je vsebnost populističnih elementov pomemben distinktivni element skrajne desnice, ki se je začela razvijati v 80. letih 20. stoletja (Wodak v Pajnik, Sauer, 2018: xv). Populistični apel teh strank se odraža v trditvah, da moralno superiornost posedujejo običajni ljudje in ti bi morali biti zato vsaj slišani, če že ne na oblasti (Betz, 1998: 5). Poleg tega je zanimivo tudi to, da so se podobne stranke približno sočasno vzpostavile v različnih delih Evrope, da so pomembno vplivale na politični diskurz, povezan s pomembnimi sociokulturnimi in sociopolitičnimi vprašanji ter število pomembnih političnih položajev, ki so jih njihovi predstavniki uspeli

pridobiti v dokaj kratkem času (prav tam, str. 1). Tako teh strank ne moremo več enačiti zgolj s skrajno oziroma radikalno desnico, značilno za medvojno obdobje, ampak lahko govorimo o novem valu skrajno desnega populizma, saj vse stranke združujeta določena stopnja programskega radikalizma ter populistična nota.

2.6 Populizem

Vzpon populizma ima svoje korenine v evropski povojni politični ureditvi. Fašizem in nacizem sta se utrdila na oblasti prek legitimnih parlamentarnih volitev, ki so temeljile na suvereni odločitvi ljudstva, zato se je v povojnem obdobju okrepila moč neparlamentarnih institucij, katerih naloga je bila obvarovati demokracijo. Dodatno omejevanje ljudske volje se je pojavilo z evropskim povezovanjem, ko so se nacionalnim omejitvam pridružile še nadsacionalne. Povojni politični red je bil izrazito antipopulističen in je temeljil na ideji, da se ljudi obdrži na določeni distanci. Vse to je bil odličen povod za predstavnike, ki so se začeli v imenu enotnega ljudstva sklicevati proti sistemu, ki omejuje neposredno udeležbo. Populizem se je vzpenjal hkrati s poslabševanjem ekonomskega in socialnega statusa vedno večjega števila ljudi od 90. let naprej. K temu so pripomogli zaton socialne države, povečano priseljevanje iz neevropskih držav in tehnokratsko reševanje zadnje finančne krize. Čeprav sam populizem ne predstavlja dejanskega poziva k večjemu sodelovanju in uvedbi neposredne demokracije, lahko na prvi pogled dobi določeno stopnjo verodostojnosti (Werner Müller, 2018: 104).

Osrednje pojmovanje populizma temelji na trditvi, da moramo zaupati navadnim ljudem, da lahko le njihova zdrava pamet ponudi rešitve za zapletene probleme. Gre za ideologijo, ki združuje krepostne in homogene ljudi proti elitam in nevarnim drugim, ki skupaj predstavljajo dejavnike, ki suverenim ljudem odvzemajo njihove pravice, vrednote, blaginjo in identiteto (Lazaridis in drugi, 2017: 70). Poleg tega populizem poenostavlja zapletene globalne procese s tem, da zanje išče krivca. Prepozna ga v liberalnih elitah, ki so s svojo politiko sprejemanja multikulturalizma uničile nacionalno državo (Wodak, 2013: 8). Populizem je torej značilen za socialna gibanja, ki izražajo nezadovoljstvo znotraj uveljavljenega sistema, ki po njihovem mnenju ni dovolj demokratičen. Eden od poglobitvenih ciljev populistov je kolonizirati in zasesti državo, kar lahko dosežejo s spreminjanjem ustave, ko so na oblasti. Tako si ustvarijo državo po svoji lastni politični volji in podobi, saj si navadno podredijo tudi državne tajne službe in medije, da ne poročajo v nasprotju z interesi vladajoče stranke. Pri tem pa je najbolj zanimivo to, da se tega procesa lahko lotijo povsem odkrito, saj naj bi bile vse spremembe narejene v korist ljudstva (Werner Müller, 2017: 56).

Kljub temu je populizem težko opredeliti, saj ga nekateri avtorji predstavljajo kot samostojno ideologijo, drugi pa kot neko prazno in krhko ideologijo⁸. Ker ga bom v tem diplomskem delu obravnavala skupaj s skrajno desno ideologijo, se bom držala definicije Mudda. Ta je populizem označil za neko pomožno ideologijo, ki se združuje z drugimi, obsežnejšimi ideologijami, kot so komunizem, nacionalizem in socializem. Pri tem opozori, da je več možnosti, da se bo navezal na skrajnejše oblike nekega gibanja. Najbolj nazorno ga prikaže kot prazno škatlo, ki čaka, da jo bodo napolnili s programsko vsebino (2004: 544).

2.6.1 Populistična skrajna desnica

Populistična skrajna desnica je videna kot edina nova politična smer, ki je bila pri pridobivanju volilne baze in pri uveljavljanju svoje ideologije v zadnjih desetletjih uspešna. Od 90. let naprej se je populizem prelevil v eno od poglavitnih značilnosti zahodnih demokracij, saj je postal orodje tako progresivnih kot reakcionarnih, demokratičnih kot avtoritarnih, levih kot desnih političnih usmeritev (Havlík, Pintová, 2012: 27). Oznako populistične lahko nadenemo tistim strankam, ki nimajo nekih jasnih temeljev in so svoje velike volilne uspehe dosegle zato, ker se predstavljajo za prave predstavnike navadnih državljanov in ostre kritike privilegiranih elit, ki so izgubile stik z resničnimi potrebami in interesi ljudstva (prav tam, str. 17). Populisti varujejo nedolžno in delavno ljudstvo pred skorumpiranimi politiki, ki delajo le za svojo korist. V desnem populizmu pa je treba to ljudstvo zavarovati tudi pred tistimi s socialnega dna, ki živijo na račun drugih. Desničarskim populistom uspe pokazati na domnevno povezanost med pripadniki elit in marginalnih skupin, saj ne eni ne drugi niso del homogene skupine ljudstva (Werner Müller, 2018: 35).

Po besedah Ruth Wodak desni populizem danes odpravlja tradicionalno delitev na leve in desne ter tako ustvarja nova nasprotja na podlagi legitimnih in utemeljenih strahov, povezanih z globalizacijo, pojavom nacionalizmov, zaznamovanih s šovinizmom, in nezmožnostmi tradicionalnih strank, da bi razrešile aktualne socialne in ekonomske težave (2013: 12).

Pri definiciji skrajno desnega populizma se lahko osredotočimo na 3 ključne lastnosti⁹:

- Predstavitev dveh homogenih skupin: ljudje in elite

Ključni del vsakega populizma, tako levega kot desnega, so ljudje. Predstavljeni so kot homogena in monolitna skupina, za katero so značilni skupni interesi. S tem se zanemari razlike med ljudmi, ki sicer nastanejo zaradi različnega socialnega statusa, veroizpovedi ali etnične

⁸ Izraz "thin ideology", ki ga je zasnoval Cas Mudde (2004)

⁹ Povzeto po: Havlík, Pintová, 2012: 21–24

pripadnosti. Političnim strankam to koristi, saj se s tem izognejo natančni definiciji "ljudi", s čimer si zagotovijo čim širšo podporo (Havlík, Pintová, 2012: 21). Desni populizem ljudi deli na dobre in slabe glede na njihovo etnično, religiozno ali narodno pripadnost oziroma temelječ na njihovi spolni usmerjenosti. Ljudstvo predstavlja "normalen" človek na ulici, da se lahko s tem konceptom poveže čim več ljudi (Pajnik, Sauer, 2018: 22). Populistična ideja o ljudstvu temelji na zavračanju raznolikosti in konfliktov, ki so posledica vedno večjih socialnih neenakosti (Campani, Pajnik, v Campani, Lazaridis, 2017: 16).

"Populisti domnevajo, da ljudstvo govori en glas in izda nekakšen vezani mandat, ki politikom narekuje, kaj točno morajo početi v vladi. Tako ni potrebe po razpravi [...]. Ta vezani mandat v resnici ne prihaja od ljudstva, ampak navodila temeljijo na interpretaciji populističnih voditeljev." (Werner Müller, 2018: 42)

Druga homogena skupina, ki ima v populizmu ključno vlogo, je politično-ekonomska elita. Ta ima svoje lastne interese, ki se močno razlikujejo od ljudskih. S tem, ko postavi v središče svojo lastno voljo, sabotira demokratične potrebe in pravice ljudstva, zato je predstavljena kot največja sovražnica čistega in moralno superiornega ljudstva (prav tam, str. 21).

- Antagonistični odnos med obema skupinama

Populisti vedno trdijo, da vladajoči neprimerno zastopajo prave ljudi, saj zagovarjajo svoje lastne potrebe. Vladajoče in opozicijske stranke predstavijo kot kartelske in izključujoče, njihove predstavnike pa kot lene, nekompetentne zlobneže, ki se ženejo za močjo. Delujoči establišment naj bi izdal volivce in njihovo politično zaupanje. Populisti sebe predstavljajo kot branitelje prave in čiste politike, borce proti korupciji in edino pravo opozicijo (prav tam, str. 22).

- Populisti kot pravi predstavniki ljudstva

Svojo sovražnost usmerjajo proti politični eliti in administrativni birokraciji ter njihovem nadzoru nad fiskalno politiko in proti rastočemu številu socialnih skupin, ki zahtevajo pravico do javnega financiranja in državne pomoči (Betz, 1998: 5). Predstavijo se kot prave in zanesljive branitelje interesov jasno določene homogene skupine ljudstva. Vladajoče stranke so jim z vzpostavitvijo reprezentativne demokracije vzele oblast iz rok in jo začele zlorabljati, zato se populisti zavzemajo za uvedbo neposrednejše oblike demokracije, pri čemer se veliko opirajo na referendum (Havlík, Pintová, 2012: 24). Werner Müller opozarja, da desni populisti z referendummi ne želijo spodbuditi ljudi k premisleku in dejavni udeležbi v politiki, temveč

izvedejo referendum takrat, ko so že prepoznali določen interes ali voljo večine prebivalstva. Populisti se tako bojujejo tudi proti pluralizmu, saj trdijo, da le oni uspešno predstavljajo ljudstvo (2018: 41).

Pomembno je poudariti, da nove skrajno desne populistične stranke navadno niso usmerjene proti aktualnemu sistemu v celoti. Njihova agenda ne temelji na preoblikovanju celotnega političnega sistema, kot so to v preteklosti želele fašistične stranke, ampak nasprotujejo zgolj določenim uveljavljenim politikam. Poleg tega, da sebe označijo za edino pravo in neoporečno obliko politične vladavine, trdijo tudi, da zgolj predstavniki in volivci teh strank v resnici zagovarjajo liberalne vrednote zahodnega sveta. Pri tem niso usmerjeni proti pravilom liberalne demokracije niti nimajo kakršne koli druge revolucionarne agende, saj je njihov cilj zgolj ohraniti status quo, ki ga predstavlja situacija v evropskih državah pred začetkom množičnih migracij, evropskega povezovanja in globalizacije, zaradi česar so nacionalne države izgubile svojo moč (Wodak, 2013: 10). Kljub temu Hainsworth opozarja, da ob navideznem sprejemanju institucij liberalne demokracije skrajno desne populistične stranke s svojim diskurzom v resnici zavračajo prevladujoč liberalni sistem vrednot, ki se utemeljuje na kulturnem pluralizmu in spoštovanju etničnih manjšin. V svojem kritičnem diskurzu proti vsem, ki domnevno ne pripadajo homogenemu narodu, se zanašajo na rasistično retoriko in nestrpnost do "Drugih", ki jim tudi pripisujejo krivdo za poslabšanje ekonomskih, socialnih, političnih in kulturnih razmer v Evropi. Po njegovem te stranke torej le navidezno sprejemajo pravila demokratične igre in obenem na skrivaj še vedno vsebujejo določene elemente, ki se lahko (ne)posredno povezujejo s fašizmom (2000: 8).

Desni populizem je spremenil najpomembnejša razmerja v družbi, saj ta ne temeljijo več na razredni pripadnosti¹⁰. Ljudje so opredeljeni kot nov razred nepriviligiranih državljanov, ki se ločuje od elite predvsem po spoštovanju svoje ekonomske situacije, uradno priznani izobrazbi in dostopu do oblasti. Kljub temu ne gre za poziv ljudem na podlagi njihove razredne pripadnosti, ampak glede na pripadnost narodu (Pajnik, Sauer, 2018: 24). Tradicionalno je bila poglobitna tema v diskurzu skrajne desnice antikomunizem, zdaj pa ga je nasledilo vprašanje migracij in priseljevanja. Multikulturalizem in grožnja migracij sta tako nadomestila razredni boj (Hainsworth, 2000: 11). Ideal skrajne desnice je poenotena demokratična nacionalna država, ki jo s svojim političnim programom in diskurzi branijo pred vsiljivci od drugod, predvsem pred migranti in še posebej muslimani (Wodak, 2013: 10).

¹⁰ Izjema je zavračanje političnega razreda.

To je pomembna predpostavka, saj so za skrajno desne populiste narod, nacionalna pripadnost in etnocentrizem osrednjega pomena. Nacija predstavlja čistost in korenine, zato vse večnacionalne ali transnacionalne oblike predstavljajo nevarnost za narodno identiteto in kulturo (Hainsworth, 2000: 11). Poleg že prej omenjenih vladajočih elit, ki predstavljajo eno od skupin, ki ogrožajo blaginjo pripadnikov homogene nacije, veliko nevarnost v desnem populizmu predstavljajo tudi t. i. "Drugi". Skrajno desni populist v procesu konstrukcije drugega združuje seksistične, nacionalistične in homofobne diskurzivne elemente, na podlagi katerih mora biti ta izključen iz homogenega ljudstva, ki predstavlja normalizirano in normirano socialno skupino v nacionalni državi (Campani, Lazaridis, 2017: 8). Cas Mudde poudarja, da je treba za vzpostavitev nacionalne identitete razviti koncepta "Mi" ("ingroup") in "Oni" ("outgroup"). Glavni sovražniki skrajno desnih populističnih strank se tako ločijo glede na njihov položaj¹¹:

- a) Znotraj države in naroda: gre za prej opisane elite, ki so izdale zaupanje ljudi s koruptivnimi praksami in sprejemanjem migrantov, ki so znižali življenjski standard pripadnikom matičnega naroda.
- b) Znotraj države, ampak zunaj naroda: etnične manjšine, ki živijo na ozemlju določene nacionalne države, in migranti, ki prihajajo iz neevropskih držav, ki predstavljajo največjo grožnjo, saj gre po večini za pripadnike muslimanske vere, ki je po mnenju skrajno desnih populistov v nasprotju z zahodnoevropskimi vrednotami. Za skrajno desne stranke, ki so se razvile v zadnjem valu, po letu 1980, je muslimanski migrant zamenjal zgodovinskega Juda, saj prvi danes predstavlja večjo nevarnost za suverenost naroda.

Za zadnji val vzpona skrajno desnih populističnih strank je značilno, da so najbolj problematična družbena skupina migranti in tujci iz držav v razvoju, saj jih enačijo z vsemi namišljenimi ali resničnimi problemi družbe – so krivci za ekonomski zaton evropskega gospodarstva, kulturno redčenje, nemire, kriminal in nižanje standardov v šolstvu, zdravstvu ter drugih javnih ustanovah. Nasprotovanje migracijam in multikulturni družbi se prikazuje tudi v šovinističnem pristopu skrajne populistične desnice do vprašanja države blaginje, saj zagovarjajo uveljavitev ugodnosti in socialne pomoči le za tiste člane, ki res pripadajo narodu kot homogeni celoti in ne populaciji neke države na splošno (Hainsworth 2000: 11).

¹¹ Povzeto po Mudde, 2004: 65–70

Pomembno za skrajno desni populistični diskurz je tudi njihovo nasprotovanje evropskim povezavam in nadaljnjemu evropskemu povezovanju. Skrajna desnica za razliko od drugih političnih družin svari pred večjo integracijo, saj ta povzroči dodatno izgubo narodne suverenosti in večjo moč evropske elite (prav tam, str. 13). Evroskepticizem med današnjimi populistami je povezan predvsem z izgubo suverenosti nacionalne države, ki je postala šibka, oblast nad njo pa so prevzele močne internacionalne organizacije, ki so nad nacionalnimi državami vzpostavile ekonomsko hegemonijo. Ta proces se je zgodil s spreminjanjem državljanov v potrošnike, saj je v ospredju neoliberalnih dogem prav potrošništvo, ki aktivne državljanke spremeni zgolj v potrošnike. Z vstopom v evrsko območje postanejo nacionalne vlade nezmožne oblikovati neodvisno fiskalno politiko, kar vpliva na celoten demokratični sistem. V zadnjih letih je bilo nasprotovanje Evropski uniji dodatno podkrepljeno zaradi varčevalnih ukrepov, uvedenih v obdobju finančne krize. Ti kljub slabim rezultatom še vedno ostajajo na plečih Evropejcev, kar še povečuje nezadovoljstvo z evropskimi institucijami. To pa s pridom izkoriščajo populistami, saj tako pridobivajo vedno večje število evroskeptičnih volivcev (Campani, Pajnik, v Campani, Lazaridis, 2017: 189).

2.7 Globalizacija

Za boljše razumevanje, kako so strukturne spremembe v družbi v zadnjih nekaj desetletjih pripeljale do novega uspešnega vzpona skrajne desnice, se mi zdi primerno nekaj besed nameniti tudi procesu globalizacije. Ta je pomembno vplival na razvoj socialnih, ekonomskih, kulturnih, migracijskih in drugih sprememb, ki so pomembno spremenile razmere.

Po besedah Ane Kralj je enotna definicija globalizacije zelo otežena, vendar lahko kljub temu najdemo neki skupni imenovalec, ki globalizacijo opiše kot globalno razširjanje kapitalistične ekonomije. Pomembno se je zavedati tudi, da je treba pri razumevanju globalizacije upoštevati še njeno kulturno-ideološko razsežnost: "Z ideologijo globalizacije mislimo na korpus vrednot, ki jim načelujejo neoliberalna prepričanja o pomenu svobodnega trga in blagodejnosti konkurence, ekonomske učinkovitosti, profitabilnosti in individualizma." (2008: 12) Za osnovno razumevanje tega fenomena bom predstavila razumevanje globalizacije po Becku, Giddensu in Wallersteinu ter v nadaljevanju to navezala na upadanje moči nacionalnih držav.

Beck v svojem delu *Kaj je globalizacija?* pove, da je "globalizacija prav gotovo najbolj uporabljena – zlorabljen – in najredkeje definirana, verjetno najbolj napačno razumljena, najnebuloznejša in politično najučinkovitejša (udarna in sporna) beseda zadnjih in tudi prihodnjih let" (2003: 37). V svojem razumevanju globalizacijo loči od globalizma in

globalnosti ter poudari, da je podlaga globalno delujočega gospodarstva spodkopavanje temeljev nacionalne države in njene ekonomije. Omogoča tisto, kar je v kapitalizmu latentno vedno veljalo, vendar zaradi socialnodržavno-demokratske obrzdanosti ni moglo veljati v celoti, in sicer, da podjetja, ki delujejo globalno, nimajo samo ključne vloge pri oblikovanju gospodarstva, ampak tudi družbe kot celote, kar dosežejo prek odtegotovanja materialnih virov prebivalstvu (Kralj, 2008: 14).

Giddens globalizacijo pojasni s krepitvijo svetovnih mednarodnih družbenih odnosov, katerih posledica je, da neka lokalna dogajanja vplivajo na določene procese na drugem koncu sveta in obratno. Kot primer poda razvoj urbanega središča v Singapurju, ki je prek kompleksne mreže mednarodnih odnosov povezan z degradacijo nekega predmestja v Ameriki, kjer so zaradi nekonkurenčnih cen morali zapreti tovarno (1990: 71). Globalizacija pomeni, da so številne multinacionalke, ki imajo sicer lokalne sedeže, ampak delujejo globalno, pridobile tako veliko ekonomsko moč, da lahko vplivajo na politike nacionalnih držav, saj imajo večji mednarodni vpliv (prav tako, 77).

Wallerstein predstavi globalizacijo kot slepilni diskurzivni manever neoliberalnega kapitalizma, s katerim se skuša prekriti resnično dogajanje – dokončna razširitev kapitalizma v sleherno svetovno vas in hkrati krepitev strukturnih omejitev kapitalizma. Čemur drugi pravijo globalizacija, je tako za Wallersteina le kriza zdajšnjega svetovnega sistema, kar se vidi v nestabilnosti svetovne ekonomije in institucij svetovnega sistema (Kralj, 2008: 29).

2.7.1 Globalizacija v povezavi s skrajno desnimi populističnimi strankami

V 70. in 80. letih se je kot odgovor na povojno socialdemokratsko politiko države blaginje zgodila dokončna prevlada neoliberalnih politik, kar je pomenilo radikalne premike v svetovnem središču. Kapital se je začel iz proizvodenj seliti na mednarodne finančne trge, industrijska proizvodnja pa v obrobne dele sveta. V svetovnem središču je sledil premik k storitvam, ki so prinašale večji kapitalski donos. To je pomenilo, da je večina zaposlitev v razvitem svetu postala nestabilna, projektna, prožna in celo redundantna. Delavci in srednji ter nižji uslužbenci, ki so bili po vojni motor sprememb, so drug drugemu postali konkurenca in so začeli svojo energijo in čas vlagati v samoiniciativnost in ustvarjalnost, da so ohranili delovno mesto (Kralj, 2008: 21). Med prebivalstvom se je razširil občutek strahu, tesnobe in pesimizma. Med najpomembnejšimi posledicami tega procesa je bil splošen zaton zaupanja ljudi v mainstream politične stranke in politike. Razlog za povečanje nezaupanja je bila predvsem krepitev nemoči političnih strank pri reševanju ekonomskih problemov, povečane

brezposelnosti, vedno večjih socialnih razlik med različnimi socialnimi razredi in številni korupcijski škandali, v katere so se zapletale delujoče stranke (Betz, Immerfall: 1998: 7).

Campani in Pajnik tako za obdobje od 80. let naprej uvedeta pojem obdobja post-demokracije, ki ga označita za posledico izpraznjenja demokratičnih struktur zaradi močne hegemonije neoliberalne ideologije, ki se je z globalizacijo razširila po vsem svetu. Vladajoče politične stranke so dale prednost novemu razredu privilegiranih elit, med katerimi so izvršni direktorji multinacionalk, bankirji in poslovneži, ki imajo tako ekonomsko kot politično moč. Zaradi deregulacije in liberalizacije finančnih trgov se poglobljajo neenakosti med ljudmi. Ideologija o svobodnem trgu je prišla v središče post-demokratičnih držav in globalne korporacije so postale ključne institucije, ki so si od vladajočih političnih strank in politikov pridobile prevlado nad finančno politiko države. Kot edina možna rešitev so predstavljene skrajno desne populistične stranke, ki napadajo te novonastale elite (Campani, Pajnik, 2017: 191). Uspeh nove skrajne populistične desnice tako lahko povežemo s psihološkim pritiskom in negotovostjo, ki so ju povzročile obsežne socioekonomske in sociostrukturne spremembe (Betz, Immerfall, 1998: 8).

Skrajno desne populistične stranke so v ospredje svoje politične agende postavile dilemo o identiteti, saj je v današnjem svetu ključna potreba po pripadnosti in socialni identiteti. To pa po drugi strani pomeni, da je politična substanca postala drugotnega pomena. Kot je poudaril že Giddens, je obujanje nacionalizmov v Evropi učinek nezadovoljstva in izgube identitetnih sidrišč v hitro globalizirajočem se svetu (1990: 71). (Hiper-)individualizacija povzroči interpelacijo posameznic in posameznikov v neoliberalni vrednotni korpus, ki varuje in pogloblja družbeno neenakost v prid nosilcev ekonomske in politične moči (Kralj, 2008: 47). Stranke s skrajno desno populistično ideologijo se v večini primerov identificirajo s t. i. malim človekom in se različno upirajo nevarnostim, ki jih za usodo naroda predstavljajo procesi globalizacije. Skrajno desne populistične stranke tako tudi izkoriščajo upad moči tradicionalnih solidarnostnih struktur, kot so cerkev, sindikati, družina in skupnost. Namesto tega narod in nacionalizem predstavljata učinkovito lepilo, ki sodobnemu človeku v poplavi prožnih in gibljivih identitet daje občutek pripadnosti in pomena (Hainsworth, 2000: 12–13).

Po Baumannu je nacionalna identiteta nastala kot posledica krize pripadnosti v obdobju in okoliščinah, ko so se meje družbene vzajemne pomoči hitro raztegovale in socialna veziva ožje družine, sorodstva in lokalnih skupnosti niso več zadostovala. Nacionalna identiteta tako ni neka naravna izkušnja človekove biti, ampak gre za fikcijo, ki je zapolnila mesto predmoderne pripadnosti in je ostala uspešna zaradi selekcijskega mehanizma pripadanja in izključevanja

(2008: 20). Z razmahom korpusa neoliberalnih vrednot in tehnoloških dosežkov so vzniknile tudi nove, prožne, delne in zato pluralne identitete, ki naj bi nadomestile tradicionalne. Kljub mitu, ki rastočo globalizacijo povezuje z zmanjševanjem moči in suverenosti nacionalnih držav na račun nadnacionalnih organizacij, lahko opazamo, da smo v zadnjem času priče počasni, a vztrajni naraščajoči moči države (Kralj, 2008: 58). Opažamo lahko tudi regresijo in reafirmacijo določenih tradicionalnih identitet, še posebej nacionalne. Gre za poizkus nadomestiti praznino, nastalo s prožnimi in krhkimi pluralnimi identitetami s starimi, ki zagotavljajo neko varnost in stabilnost. Gre za iskanje novih pomenov nacionalnih, religioznih in rasnih pripadnosti, ki bolj ustrezajo obdobju tekoče moderne. Intenzivnejši kot so globalizacijski procesi, močnejša je tudi reafirmacija teh starih identitet (Kralj, 2008: 98–99). Posledično se tudi vse več volivcev odvrta od svojih tradicionalnih predstavnikov in odtegujejo podporo sredinskim strankam ter iščejo varstvo pri populistih. Avtoritarizem se tako po svetu širi kot požar in je odgovor na divjanje neoliberalizma (Martin, Schumann, 1997: 171).

Programsko so te stranke zanimive in privlačne za volivce iz spodnjega srednjega razreda, ki so predstavljeni kot poraženci modernizacije in se zato se počutijo ogrožene zaradi globalizacije, izgube nacionalne suverenosti in zatona države blaginje (Wodak, 2013: 10). Neoliberalizem, razširjen z globalizacijo, je prinesel s seboj stroge varčevalne ukrepe in upad državnih pomoči v okviru sistema države blaginje. Odločanje ne poteka več znotraj političnih reprezentativnih institucij, ampak se je premaknilo h korporativnim elitam in trgu, ki je postal najmočnejša institucija. Proces spremembe države blaginje je vodil v upad socialnega kapitala. Marginalizacija manj usposobljenih delavcev na trgu dela je tlakovala pot frustracijam in jezi, predvsem med belimi moškimi proti politični eliti in še posebej proti migrantom (Krsteva in drugi, v Pajnik, Sauer, 2018: 17). Ker tradicionalne socialdemokratske stranke ne zagovarjajo več njihovih interesov, so našli rešitev v novi skrajni desnici, ki je zaradi svoje populistične konotacije še toliko prepričljivejša (Wodak, 2013: 10).

Nova skrajna desnica tako uspešno vzpodbuja in ustvarja občutke žalovanja in jeze. Kljub temu je treba poudariti, da podpora tem strankam ne temelji zgolj na protestu in podpori antielitizmu. Do neke mere je glas za skrajno desnico tudi glas ZA: za narod, za identiteto in za perspektivo. Tako gre seveda do neke mere glas proti elitam in sistemu, ampak v temelju mora obstajati neka programska afiniteta, na podlagi katere se volivci odločijo razumno. Predvsem priljubljeni temi za pridobivanje glasov sta danes visoka stopnja brezposelnosti in vprašanja migracij ter identitete. Svojo privlačnost še povečujejo z obljubami o bolj neposredni demokraciji, šovinistično politiko socialne države in ponujanjem preprostih rešitev za kompleksne probleme,

povezane z globalizacijo. Zato bi bilo zmotno določiti le en segment prebivalstva, ki glasuje za skrajno desnico, saj glasovi prihajajo tako od mladih kot starih, nižje izobraženih kot ljudi z visoko stopnjo izobrazbe, prebivalcev ruralnih kot urbanih okolij (Hainsworth, 2000: 12–13).

2.8 Mediji – pomemben faktor za hiter vzpon skrajne desnice

Vzpon skrajno desnih populističnih strank ne bi bil mogoč brez močne medijske podpore in karizmatičnih voditeljev, ki so vešči publicitete in komuniciranja s privrženci. Koncept voditeljeve karizme se sklicuje na dodeljevanje izjemnih lastnosti, močne priljubljenosti in retorike, s katero voditelji privabijo ljudi in jih uspejo prepričati o svoji naravni nadarjenosti za voditelja (Meret in drugi, v Pajnik, Sauer, 2017: 150). Najbolj cenjena lastnost populistov je, da znajo vzpodbuditi občutek neposredne povezanosti z ljudstvom in še boljše z vsakim posameznikom. V svojem odnosu med državljani in politiki želijo odpraviti predstavnike in zapletene strankarske strukture. Prav tako bi se radi znebili novinarjev, ki po njihovem mnenju izkrivljajo politično resničnost, saj so zgolj v službi elit in producirajo, kar morajo za ohranjanje sistema (Werner Müller, 2017: 45–46). To sta dva od pglavitnih razlogov, zakaj so imeli (novi) mediji še posebej velik vpliv ravno na skrajno desne populistične stranke.

Uspeh desnega populizma se ujema s signifikantnimi spremembami v pomembnosti, vlogi in stilu medijev ter s pojavom novih načinov komunikacije. Mediatizacija¹² politike je pomembno vplivala na uspeh njihove ideologije, saj se je njihov koncept karizmatičnega voditelja, ki postavlja v ospredje škandalozne in ekstremne novice, ujemal s procesom personalizacije politike, ki je zaznamoval medije. Te procese sta pospešili privatizacija in komercializacija tradicionalnih medijev, še posebej pa je nanje vplival razvoj interneta. Mediji so v duhu potrošništva začeli tekrovati za pozornost, pri tem so se začeli bolj usmerjati na udarne novice in naslove ter veliko manj na politične informacijo in konkretno vsebino prispevkov. To ustreza predvsem skrajni populistični desnici, ki ima šibkejšo strankarsko organiziranost in deluje po načelu političnega oportunitizma. Poleg tega je za množične medije značilno, da, tako kot populist, zmanjšujejo kompleksnost družbe in družbenih pojavov, saj omejujejo različne poglede in akterje. Za vire se rajši sklicujejo na institucionalizirana mnenja, kot pa da bi prikazali dejansko stanje manjšin, marginaliziranih, migrantov, nevladnih organizacij in civilne družbe (Sauer in drugi, v Pajnik, Sauer, 2018: 18). Za populistično komunikacijo je značilno,

¹² Koncept mediatizacije pomeni ne samo, da mediji oblikujejo diskurze, ampak tudi, da vplivajo na način, kako politični akterji delujejo in se obnašajo (Pajnik, Meret, 36).

da gre za mešanico ostre retorike, poudarjanja problemov, provokacije, škandaloznih izjav in napadov na elite ter manjšine (prav tam, str. 26).

Ena od pglavitnih značilnosti skrajno desnih populistov je, da napadajo tradicionalne medije in jih obtožujejo sodelovanja z osovraženimi nasprotniki ljudstva ter podcenjevanja svobode govora. Internet je zato postal priljubljeno orodje teh strank, saj omogoča komunikacijo brez cenzure (Šori, Ivanova, v Pajnik, Sauer, 2018: 58). Poleg tega nove internetne tehnologije omogočajo uporabniku, da sprejme določene funkcije, za katere je prej potreboval posrednika; to v praksi pomeni, da danes ustanovitev politične stranke ni več prvi pogoj za ukvarjanje s politiko, saj lahko voditelji svoje ideje širijo na blogih in drugih platformah, prek katerih pridobijo sledilce in tako obidejo tradicionalne oblike političnega združevanja (Campani, v Pajnik, Sauer, 2018: 77).

V začetku novega tisočletja je le nekaj skrajno desnih populističnih strank začelo uporabljati internet sistematično. To se je močno spremenilo v zadnjem desetletju, saj Pajnik in Sauer ugotavljata, da so vse stranke od leta 2010 naprej profesionalizirale svojo politično komunikacijo (2018: xviii). Družbeni mediji so pravzaprav idealni za populistične stranke, saj gre za nehierarhčne in demokratične pripomočke. Omrežja, kot sta Facebook in Twitter, so poceni in učinkovito orodje za komunikacijo s sledilci, kritiziranje sistema in deljenje svojih političnih usmeritev. Gre za alternativo uveljavljenim medijem, kot so televizija, radio in časopisi, ki jim podporniki populističnih strank po večini ne zaupajo. Prednost socialnih omrežij je v tem, da poskrbijo za vsebino iskreni, pravični, delavni in navadni državljani – prav tisti ljudje, ki jih populistii branijo (Wodak, 2018: xx). Kljub temu je treba opozoriti, da so nova socialna omrežja dokazala tudi, da zaradi pomanjkanja regulacije spletnega prostora in poudarjanja svobode govora zagotavljajo prostor za širjenje rasizma, ksenofobije, seksizma, homofobije in nasilja, kar je po standardih novinarstva v javnih medijih nesprejemljivo. Facebook in Twitter tako postajata vse bolj tehnološki sredstvi, ki ju politiki s skrajno ideologijo uporabljajo za širjenje svojih ostrih idej, kar potem povzamejo javni mediji in tako ta prepričanja dobijo najbolj razširjeno prepoznavnost in občinstvo (Sauer in drugi, 2018: 52).

3 ANALIZA DRŽAV – AVSTRIJA, ITALIJA, MADŽARSKA, POLJSKA

Kljub zapisu, da se je s padcem komunističnih režimov v začetku 90. let končala zgodovina, saj so se demokratične spremembe razširile tudi v države nekdanjega vzhodnega bloka, pa ni bilo tako. Konec komunizma je pomenil zgolj neznansko pospešitev družbenih sprememb, saj se je posledično več kot milijardo ljudi dodatno vključilo v svetovno gospodarstvo, kar je močno pospešilo prepletanje narodnih gospodarstev. Pokazalo se je tudi, da demokracija in tržno gospodarstvo med seboj nista najbolj kompatibilna, saj je demokratična družba lahko trdna le, ko prebivalci čutijo, da so pomembne pravice in interesi slehernega. Tržno gospodarstvo pa za svoje delovanje potrebuje čim več podjetniške svobode (Martin, Schumann, 1997: 220).

Napredovanje skrajno desnih strank in premik k populizmu sta v zahodni Evropi posledici dolgotrajnih sprememb političnih strank in demokratičnih institucij, ki trajajo vse od druge svetovne vojne, še posebej intenzivno od 70. let naprej. Politične institucije so postale zgolj oplesk pod prevlado ekonomskih korporacij in njihovih lobijev, kar je povzročilo upad zaupanja v politiko in njene predstavnike ter odtujitev volivcev od sodelovanja v politiki. V vzhodni Evropi se pojav skrajne populistične desnice lahko poveže s procesom prehoda iz komunističnega v demokratični režim, ki je povzročil številne ekonomske in socialne spremembe. Poleg tega lahko pri teh državah govorimo o kulturnem antistrankarstvu, saj je vzpon skrajnih ideologij lahko povzročilo pomanjkanje demokratične kulture v preteklosti (Krasteva in drugi, v Pajnik, Sauer 2018: 14–18).

Zanimivo je predvsem to, da se je zadnji val skrajno desnih populističnih strank zgodil tako v državah zahodne kot vzhodne Evrope. Med strankami so seveda opazna nekatera programska razhajanja, saj morajo obravnavati predvsem tiste težave, ki so specifične za posamezno državo, vendar jih lahko kljub temu obravnavamo kot eno politično družino. Teme, ki jih povezujejo, so evroskepticizem, nacionalizem, ostra protimigrantska politika, poudarjanje pomembnosti nacionalne države, reda in varnosti ter obrat k preteklosti. Pri vsaki od štirih držav bom predstavila najpomembnejšo skrajno desno populistično stranko ter njen razvoj in uspeh povezala z ekonomskimi in socialnimi okoliščinami v posamezni državi.

3.1. Avstrija

Pojav nove oblike skrajne desnice v poznih 80. in 90. letih 20. stoletja je bil najhitrejši in najuspešnejši v Avstriji, kjer je vzpon skrajno desne stranke avstrijskih Svobodnjakov¹³ pod vodstvom Jörga Haiderja presenetil vse. Stranka, ki je še v 80. letih na volitvah dosegala zgolj okrog 2 % podpore, se je v desetih letih pod njegovim vodstvom in zaradi reorganizacije spremenila v najpomembnejšo avstrijsk parlamentarno stranko, saj je že leta 1994 na volitvah prejela 22,5 % glasov in tako postala tretja največja stranka v parlamentu (Hainsworth, 2000: 33).

Stranka svobodnjakov je nastala leta 1955 in je bila sprva stranka neofašistov, v katero so se združevali zagovorniki nacionalnega socializma in nekdanji Hitlerjevi privrženci. V povojnih letih je bila stabilnost na vseh družbenih področjih poglaviten cilj avstrijske politike. To pa se je spremenilo v 80. letih, ob krizi ekonomske rasti, ko so politično stabilnost začele načenjati težave s korupcijo (prav tam, str. 34). Poleg tega je na prehodu iz 80. v 90. leta na avstrijsko politiko pomembno vplival padec železne zaves, ki je do tedaj ločevala Avstrijo od sosed na vzhodu in ji zaradi njene nevtralnosti zagotavljala neko posebno mesto v svetovnem redu. Razpad socializma je prinesel spremembe v vzhodni Evropi, kar je pomenilo spremenjena razmerja moči med državami, gospodarska kriza v Avstriji je povzročila propadanje nacionalne industrije, vse večjo nevarnost pa so za Avstrijce predstavljali morebitni migranti iz držav nekdanje Jugoslavije in Sovjetske zveze (Zajc, 2009: 56).

Haider je prevzel vodenje stranke leta 1986 in si kot cilj postavil njeno prenovo. Temeljila bi na karizmatičnem voditelju, avtoritarnosti in bi izražala skrbi ter interese malega človeka z ulice (Campani, Sauer, 2017: 36). V štirih letih je Haider v ospredje strankarskega programa postavil probleme, povezane z vedno višjo stopnjo brezposelnosti, porabo davkoplačevalskega denarja in korupcijskimi škandali. Prizadeval si je za nižje davke, manj regulacije s strani države in zmanjšanje obsega pomoči v okviru države blaginje (Betz, Immerfell, 1998: 29). S svojimi populističnimi in antielitističnimi slogani je začel Haider privabljati vedno širši krog privrženec, ki se jim je prikazal kot novinec, prišlek na političnem parketu, ki ni bil vpleten v nobeno afero (Morrow v Hainsworth, 2000: 48).

Že tako poslabšane razmere za pripadnike srednjega razreda je dodatno ogrozila napoved prihoda velikega števila ekonomskih migrantov iz slovanskih držav v Avstrijo v začetku 90. let. To je povzročilo dodaten val nezadovoljstva in strahu med delavci, ki so zaradi posledic

¹³ Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ)

sprememb v svetovnem gospodarstvu že tako občutili številne negativne spremembe. Haider je tako v slogu svoje nacionalistične ideologije sprožil veliko število protimigrantskih kampanj, s čimer je pridobil še širšo bazo privržencev med delavskim razredom. Na podlagi mobilizacije proti migrantom je sprožil konstrukcijo dveh homogenih skupin: Avstrijci proti drugim. Drugi so bili vsi, ki ne pripadajo pravemu avstrijskemu ljudstvu, vključno z manjšinami (predvsem slovensko na Koroškem), in celo predstavljajo neposredno nevarnost zanj, saj delavcem jemljejo delovna mesta in povzročajo nasilje. S tem je Haider zamenjal razredna nasprotja in kot pravega sovražnika postavil migranta ali priseljenca. Želel je ustvariti koncept homogenega ljudstva, ki ga predstavljajo mali ljudje na cesti, ki so jih izdale politične elite in demokracija (Campani, Sauer, 2017: 37). Podporo je pridobil na račun stranke socialnih demokratov, ki ni bila več sposobna pravilno razrešiti težav svoje volilne baze – delavcev, ki so našli podporo v Haiderju in njegovi retoriki (Morrow v Hainsworth, 2000: 51). Rezultat je bil velik volilni uspeh stranke Svobodnjakov na parlamentarnih volitvah leta 1994, ko je prejela 22,5 % glasov in tako postala tretja največja stranka v avstrijskem parlamentu.

Že kmalu po vstopu Avstrije v Evropsko unijo, ki mu je Haider seveda nasprotoval, so se politične razmere v Avstriji zaostriale zaradi novih varčevalnih ukrepov, s katerimi naj bi se približali zahtevam Evropske unije. Naraščati sta začela splošna negotovost in strah pred globokimi strukturnimi spremembami v družbi in gospodarstvu, ki jih je napovedovalo nadaljnje evropsko povezovanje. Kot rezultat je Haiderjeva stranka Svobodnjakov na volitvah leta 1999 postala druga najmočnejša parlamentarna stranka s 26,9 % podpore in je z Avstrijsko ljudsko stranko sklenila koalicijsko vlado, kar je bila tudi prva evropska vlada po 2. svetovni vojni, v katero so bili vključeni skrajno desni populistični (Zajc, 2009: 54). To je zelo očrnilo ugled Avstrije v svetu in povzročilo Haiderjev odhod z mesta predsednika stranke, saj so bili mednarodni pritiski prehud. Temu je sledil velik upad podpore stranki in notranji razkol med člani. Vodenje je leta 2005 prevzel Hans-Christian Strache.

Po letu 2008 je stranka spet začela pridobivati priljubljenost volivcev, kar lahko povežemo s posledicami hude finančne krize in krize evrskega območja ter velike imigrantske krize po letu 2015. Z nastopom Stracheja kot voditelja stranke se je prav tako okrepil že prej opazen protimigrantski diskurz; tokrat v ospredju niso bili več evropski priseljenci, ampak muslimanski begunci in migranti iz arabskih držav. Osrednji element je tako prevzela islamofobija. Tudi ta temelji na dihotomiji med pristnim, homogenim ljudstvom in drugimi, ki ogrožajo avstrijsko suverenost in liberalne vrednote zahodne družbe. S tem se je stranka Svobodnjakov prilagodila spremenjenim družbenim razmeram in kljub temu ohranila svojo skrajno desno populistično

esenco (Krzyzanowski v Wodak, 2013: 146). Stranka je pod Strachejem počasi spet pridobila priljubljenost in na volitvah leta 2017 prepričala 26 % volivcev ter postala koalicijska partnerica Avstrijske ljudske stranke (ÖVP). Ugled stranke pa je zamajalo razkritje t. i. afere Ibiza¹⁴ maja 2019, ko je Hans-Christian Strache moral odstopiti s položaja podpredsednika vlade, vsi ministri iz stranke Svobodnjakov so morali zapustiti vlado, kar je vodilo v konec koalicije in v politično nestabilnost v Avstriji.

Stranka Svobodnjakov ni nikoli odkrito kazala svojih protidemokratskih usmeritev in vse povezave z nacizmom so bile zgolj implicitne in neformalne. Stranka je pod vodstvom Haiderja prevzela neoliberalno retoriko, zaznamovano z zahtevami po privatizaciji. Kljub temu stranka s svojim diskurzom, v katerem napada multikulturalizem, predlaga zmanjšanje socialnih pomoči za priseljence in se bojuje proti elitam, kaže znake nedemokratskega. Stranka tako ima tri ključne značilnosti, ki jo uvrščajo med novo skrajno populistično desnico: ksenofobija, nacionalizem in karizmatični voditelj, ki zahteva močno nacionalno državo in se osredotoča na ponujanje preprostih rešitev za kompleksne težave ljudi (Morrow v Hainsworth, 2000: 61).

3.2 Italija

Italija je za raziskavo o skrajni desnici zanimiva že zato, ker je bila zibelka fašizma v začetku 20. stoletja. Fašistične stranke so tudi po 2. svetovni vojni ostale zastopane v italijanskem političnem sistemu, v zadnjih desetletjih pa so se tudi tam pojavile nove stranke s skrajno desnimi ideologijami, ki temeljijo na populizmu. V italijanskem primeru se ne moremo osredotočiti zgolj na eno stranko, ampak bom na kratko predstavila vse tri ključne populistične skrajno desne stranke, ki so zaznamovale zadnja tri desetletja.

Ob koncu 80. in v začetku 90. let so italijanski politični prostor in družbo zelo zaznamovali takratni zunanji in notranji dogodki. Hitrost družbenih sprememb, ki jih je Italija doživela v obdobju razcveta v osemdesetih letih, je oslabil tradicionalne vrednote, na katerih so počivale tradicionalne stranke desnice in levice, ter ustvarila interesne skupine s pričakovanji in vrednotami, ki jih vladajoči ne bi mogli zlahka zadovoljiti (Gallagher v Hainsworth, 2000: 64). Predvsem pomembno pa je bilo odkritje italijanskega sodstva o razširjenosti korupcije med političnimi strankami, nelegalnem financiranju strank in porabljanju javnega denarja za osebno življenje politikov. To je izzvalo popolno prenovu italijanskega političnega sistema, volivci pa so povsem izgubili zaupanje v stare in tradicionalne stranke, ki so se do tedaj menjale na oblasti

¹⁴ Maja 2019 so razkrili posnetek s prikazom voditelja Svobodnjakov, ki v pogovoru z domnevno rusko bogatašinja prosi za financiranje stranke in izraža svoje namere, da bo pritisnil na avstrijske medije z namenom, da bodo širili novice v korist stranke.

– krščanski demokrati in socialisti. To je povzročilo vzpostavitev novih političnih strank s populistično noto, kot sta Severna liga (Lega Nord) in Naprej, Italija! (Forza Italia!) (Zajc, 2009: 75).

Tik pred predčasnimi volitvami leta 1994 je na italijansko politično prizorišče stopila nova stranka pod vodstvom Silvia Berlusconija – Naprej, Italija¹⁵. Volivcem se je predstavila kot nova sodobna liberalna stranka desnice, ki zagovarja nižje davke in je v primerjavi s tradicionalnimi strankami, ki so po korupcijskem škandalu razpadle, bolj personalizirana in neformalna (Zajc, 2009: 78). Stranka je dobila največ glasov in oblikovala desno koalicijo, ki je vsebovala populistične elemente in poudarjala nacionalne in konservativne vrednote. Berlusconi je kot nova politična figura prevzel vlogo političnega inovatorja in je zapeljal italijansko politiko v novo smer, kar je bila posledica kompleksnih sprememb v italijanskem in evropskem kontekstu. Pri tem so v ospredju predvsem personifikacija politike, normalizacija uporabe populizma v javnem diskurzu, koncentracija lastništva javnih medijev v rokah tajkunov, ki so tako lahko hitro in učinkovito širili svoje skrajno desne poglede, pojav rasizma in ksenofobije v kontekstu številnih politik, ki temeljijo na različnih sovražnikih naroda, in splošna legitimizacija skrajno desne politične agende v javnosti (Mudde, 2007: 98).

Berlusconi je v italijansko politiko vnesel nov model političnega voditelja, saj v komunikacijo vpletal šale, ljudstvu je med govori ponudil glasbene točke, govoril je o svojem zasebnem življenju in plastičnih operacijah, kar je značilno za personifikacijo politike in spreminjanje državljanov v potrošnike. Trdil je, da predstavlja ljudstvo, ki temelji na zahodnjaških vrednotah potrošništva, uživanja življenja, in prezira politiko. Poleg tega je s svojim karizmatičnim nastopom privlačil vedno večje število volivcev tudi zato, ker je bil kot lastnik več medijskih kanalov in uspešen gospodarstvenik tako bogat, da ne bi kradel državi in se zapletal v korupcijo (Balbo, Ruzza v Wodak, 2013: 166-167). Njegova desno populistična usmeritev se je kazala tudi v spremembi italijanskega volilnega sistema, s katero si je zagotovil več možnosti za bolj samostojno vladanje, in v njegovih poskusih vplivanja na sodstvo, ki je v njegovi drugi koaliciji vodilne politike zavarovalo z imuniteto pred sodnimi postopki. V obdobju tretje koalicije je svojo retoriko proti migrantom še bolj zaostрил in se osredotočil na zagotavljanje reda in varnosti z večjo navzočnostjo vojske in izgonom ilegalnih migrantov. Poleg tega je močno oklestil sredstva za javno šolstvo, raziskovanje in socialno državo (Zajc, 2009: 89). V letu 2008 pa je začel izgubljati podporo, ker so se razmere za večino Italijanov hitro poslabševale. Prav Italija

¹⁵ Forza Italia - FI

je namreč utrpela zelo hude posledice finančne krize, medtem pa je Berlusconi še vedno užival razkošno življenje, zaradi česar je tudi sam postal del elite v očeh ljudstva in je izgubil njegovo podporo (Balbo, Ruzza v Wodak, 2013: 167).

Skoraj sočasno s pojavom Berlusconijske stranke se je pojavila tudi druga stranka s populističnimi in skrajno desnimi elementi pod vodstvom Umberta Bossija. Severna liga je nastala na prvem kongresu stranke leta 1991 in je združevale več lig, ki so kot stranke delovale v severnoitalijanskih pokrajinah. V primerjavi z Berlusconijsvo stranko ima več lastnosti novega evropskega skrajno desnega populizma. Bossi in Berlusconi sta si bila v marsičem podobna, saj sta oba svojo politiko gradila na odnosih do političnih nasprotnikov, antikomunizmu, eksplicitni ksenofobiji in teatralnem slogu vodenja (Campani, Sauer, 2017: 43). Med njima pa so bile tudi velike razlike, zaradi česar je tudi razpadla koalicija leta 1994. Bossi je – drugače kot Berlusconi – prihajal iz skromnega okolja in je zagovarjal drugačno ljudstvo: družbo majhnih in srednje velikih podjetnikov, ki ima za temelje družino, skupnost in trdne vrednote (Balbo, Ruzza v Wodak, 2013: 170). Poglavitni cilj stranke vse od njenega nastanka je bil demokratična preobrazba centralizirane italijanske države v sodobno federalno državo. Samo tako bi ustavili izkoriščanje razvitega in produktivnega severa s strani politične elite v Rimu, ki je bogastvo s severa prenašala na jug države v zameno za politično podporo. Najpomembnejši sovražnik Severne lige je bila tako centralistična rimska politična elita (Betz, Immerfall, 1998: 48). Poleg tega je javno podporo uspešno pridobivala s populističnimi napovedmi o nižjih davkih, privatizaciji javnih podjetij, boju proti ilegalnim migrantom, zavračanju tradicionalnih institucij in politikov ter s karizmatičnim vodenjem (Campani, Sauer, 2017: 43).

Severna liga se je najuspešneje predstavila v okoljih, kjer se je ob koncu prejšnjega tisočletja prelomil model družbe, prežete z velikimi tovarnami, močnim delavskim razredom in razrednim konfliktom. Namesto tega so se pojavila majhna in srednje velika podjetja ter storitveni sektor. Vse to je najbolje zaživelo prav na severu, ki je tako postal gonilna sila vse države. S kompleksnimi družbenimi spremembami in zmanjšanjem pomena razrednega konflikta so nasprotniki in sovražniki postali tisti, ki prihajajo od zunaj – migranti (prav tam). S populističnimi strategijami ločevanja med Nami in Drugimi je Severna liga želela mobilizirati splošno nezadovoljstvo na severu, ki je bilo sprva usmerjeno proti prebivalcem na jugu države, nato proti političnim predstavnikom v korupcijskem škandalu in v zadnjem času proti ilegalnim migrantom iz muslimanskih držav. Za njih Bossi pravi, da ne morejo biti vključeni v italijansko družbo, saj so preveč drugačni in ji s tem škodujejo (Betz, Immerfall, 1998: 49). Za stranko je

značilen tudi evroskepticizem, ki se je še okrepil zaradi vplivov zadnje finančne krize, ki je med Italijani pustila hude posledice: visoka stopnja brezposelnosti, propadanje podjetij, prekarnost, nizke plače in hudi varčevalni ukrepi, ki jih je zahtevala Evropska unija, so dodatno poslabšali življenjski standard večine prebivalstva. To se je sorazmerno pokazalo tudi v rasti volilne podpore skrajni populistični desnici. Vodenje Severne lige je leta 2013 prevzel Matteo Salvini, ki je dodatno podkrepil populistični diskurz in skrajno desno ideologijo z odločnim nasprotovanjem Evropski uniji, ničelno toleranco do ilegalnih migrantov in obljubami o nižjih davkih in splošnem izboljšanju življenja ljudi. Na splošnih parlamentarnih volitvah leta 2018 je stranka prejela 17,4 % glasov in postala druga najuspešnejša v Italiji ter koalicijska partnerica Gibanja petih zvezd, kar je italijansko notranjo in zunanjo politiko obrnilo skrajno desno. Na evropskih volitvah maja 2019 je stranka prejela 34,3 % glasov in postala najuspešnejša italijanska stranka in najuspešnejša evropska skrajno desna populistična stranka.

Pri preučevanju italijanskega skrajno desnega populizma je Gibanje petih zvezd posebnost italijanske politike, saj bi ga do neke mere lahko uvrstili v to skupino, kar pa ustanovitelj gibanja Beppe Grillo zavrača, saj zanika delitev na levo in desno. Gibanje se je razvilo na podlagi bloga, ki ga je Grillo začel pisati že leta 2005, in je leta 2009 prvič nastopilo v politiki. Elemente skrajno desnega populizma najočitneje izraža zahteva po neposredni demokraciji in odpravi strank ter predstavnikov. Grillo delujoče politične stranke vidi kot zaviralce demokratičnega procesa in se za uvedbo neposredne demokracije zanaša na internet, prek katerega bi lahko uvedli neke vrste e-demokracijo (Bassini, 2019: 314(11)). Internet ne predstavlja zgolj nekega orodja, ampak daje vsem državljanom možnost, da konkretno sodelujejo pri odločitvah. Tako vzpon Grilla ni zgolj posledica interneta, ampak izhaja predvsem iz neizpolnjenih socialnih zahtev, ki jih stare stranke niso uspele razrešiti. Gibanje petih zvezd je predstavilo nove metode politične komunikacije in pridobilo veliko podpore tudi zaradi karizmatične prezence voditelja (Campani, v Pajnik, Sauer, 2018: 77). Skrajno desno ideologijo gibanje prav tako izraža pri vprašanju migracij, saj nasprotuje priseljevanju v Italijo, napada nevladne organizacije, ki pomagajo migrantom, in poziva k omejevanju schengenskega reda. Poleg tega spada tudi med evroskeptične stranke, saj je največ podpore dobilo ravno zaradi nasprotovanja podrejanju Evropski uniji. Ta je v Italiji uvedla ostre varčevalne ukrepe, ki so poslabšali ekonomsko situacijo države. Na parlamentarnih volitvah leta 2018 je stranka s 35 % glasov postala zmagovalka volitev in vzpostavila koalicijo s Severno ligo (Bassini, 2019: 316(11)).

Velika podpora Gibanju petih zvezd in Severni ligi je bil tako eden od prvih znakov krize Evropske unije, ki je sledila svetovni finančni krizi. Red, ki se je vzpostavil po padcu

berlinskega zidu, se je porušil pod težo ekonomskih težav držav članic, saj je notranja nefunkcionalnost povzročila ogromne dolgove, razočaranja in razdruževanja. Dodatne težave so se začele leta 2015 z največjo migrantsko krizo po 2. svetovni vojni, ko je bila tudi Italija med najbolj prizadetimi državami, Evropska unija pa ni zmogla skupne rešitve, ki bi koristila celotni povezavi. Mediji so bili v Italiji že od Berlusconijeve izvolitve naprej instrument za politično akcijo in spremembo politične komunikacije. Mediji sicer ne proizvajajo populizma, saj so korenine za njegov vzpon socialne, politične in ekonomske, vendar predstavljajo najprimernejšo obliko za čim bolj uspešno širjenje te ideologije (Campani, v Pajnik, Sauer 2018: 83).

3.3 Madžarska

Skrajno desne organizacije so se na Madžarskem pojavile takoj po padcu komunizma v začetku 90. let. Sprva so se pojavile kot antisemitske in neofašistične organizacije na obrobju madžarskega političnega življenja. Za ta gibanja je bilo značilno, da so nasprotja, ki so nastala kot posledica kulturne in ekonomske globalizacije, prikazala kot nasprotja med kozmopolitskim pogledom in nacionalnim interesi, vse vrste mednarodnih povezav Madžarske pa so zanje predstavljale izgubo suverenosti (Kovács v Wodak, 2013: 223). Posebnost madžarskega populizma je v tem, da se v začetku ni osredotočal na migrante kot poglavitno nevarnost za narod, ampak so to vlogo prevzele številne narodne manjšine in predvsem Romi, ki predstavljajo precejšen del madžarske populacije (Havlík, 2012: 135). V analizi tega, kaj v madžarski politiki pomeni populizem, se moramo tudi zavedati, da je madžarska politika navadno zelo polarizirana in da je dihotomija 'mi proti njim' vsenavzoča. Tudi antielitizem se pogosto uporablja v diskurzivnih praksah različnih strank, ki pa ne sodijo v populistično družino, zato je treba biti pri klasificiranju madžarskih strank še posebej previden (prav tam, str. 140). Najpomembnejši stranki na skrajni desnici v 90. letih sta bili MIÉP in Jobbik, ki predstavljata skrajno desnico, vendar ne pripadata strankam novega vala populistične skrajne desnice, zato ju ne bom podrobneje opisovala.

Po prehodu iz komunizma v demokracijo je oblast prevzela pobudnica demokratičnih sprememb, stranka Madžarski demokratični forum. Kljub mirnemu prehodu so se med strankami v parlamentu v prehodnem obdobju pojavili ostri konflikti glede prehoda, saj so številne družbene skupine s svojimi znanji in sposobnostmi ostale izključene iz nove družbene ureditve. Že leta 1998 je na volitvah zmagala Madžarska državljanska stranka – Fidesz pod vodstvom Viktorja Órbana, kar je omogočilo razvoj sprva majhne liberalne stranke v vodilno silo madžarske desnice. Stranka je prevzela klasičen madžarski nacionalistični

konservativizem, njeni predstavniki pa so začeli obujati pomembnost madžarske države v zgodovini. Čez štiri leta stranka ni ponovila uspeha, kar je bila posledica njenih agresivnih sloganov, slabih odnosov s sosednjimi državami in nasprotovanja evropskemu povezovanju (Zajc, 2009: 137).

Od leta 2002 do 2010 je državo vodila koalicija socialistov in liberalcev, pod katero je Madžarska vstopila v Evropsko unijo in NATO. V drugem delu njihovega vladanja pa so z ostrimi varčevalnimi ukrepi, podražitvami, višjimi davki in reformami šolstva ter zdravstva želeli doseči višjo gospodarsko rast po navodilih iz Bruslja. Zavajanje državljanov o realnem stanju madžarskega gospodarstva in kleščenje že tako nizkih socialnih pomoči je privedlo do nezadovoljstva med prebivalstvom in protivladnih protestov (prav tam, str. 141). Povečano nezaupanje družbe v politične institucije in nezmožnost levih strank, da bi pritegnile klasično volatilne volivce, ki so bili večinsko tisti, ki so v procesu tranzicije več izgubili kot pridobili, je vodilo v uspeh Fidesza na volitvah leta 2010, na katerih je stranka zmagala z dvetretjinsko večino (Kovács v Wodak, 2013. 224).

To je stranki Fidesz omogočilo spremembo ustavnega sistema. Ne samo da so uvedli novo ustavo, ampak so tudi spremenili volilna pravila in temeljne zakone, ki urejajo odnose med vladnimi organi in med vlado ter državljani. Orban in njegovi privrženci so svoje vladanje opisali kot sistem krščanske iliberalne demokracije (Bozóki, Zoltán, 2016: 103(1)). Campani in Pajnik iliberalno demokracijo opišeta kot model, ki je blizu populistični ideji o demokraciji, kjer imajo ljudje absolutno suverenost. V resnici gre pri iliberalni demokraciji za demokratično izvoljene režime, ki konstantno ignorirajo ustavne meje in državljanom odvzemajo temeljne pravice in svoboščine. Pomemben faktor je tudi voditelj tega sistema, ki predstavlja voljo ljudstva, saj je tudi edini, ki v celoti razume globoka čustva državljanov. Vse težave prebivalstva so povezane z enim od državnih sovražnikov. Veliko vlogo pri vzpostavljanju tega sistema je imela finančna kriza po letu 2008 in populistični ekonomski ukrepi leve, s katerimi so želeli zaježiti ta problem (v Campani, Lazaridis, 2017: 185).

Poleg spremembe ustave in volilnega sistema je Orban izvedel tudi napad na neodvisno sodstvo s prisilno upokojitvijo sodnikov, in na državne medije, ki bi jim odvzel javno financiranje, če bi poročali proti ideologiji vladajoče stranke. Pod vpliv države so prišle tudi nekatere univerze in religijske skupnosti. Pomemben populistični učinek je tudi redefinicija pojma ljudstvo, iz katerega je Orban po začetku svoje vladavine izločil manjšine, priseljence in istospolno usmerjene. Še posebej na tnalu so Romi kot največja etnična manjšina na Madžarskem, saj so proti njim usmerjene najstrožje politike. Po letu 2014 se je središčna točka sovraštva premaknila

na ilegalne priseljence iz arabskih in bližnjevzhodnih držav, kar se je časovno ujemalo z izbruhom velike migrantske krize v letu 2015, na katero Evropska unija ni znala ponuditi skupne rešitve (Grzymala, 2017: 3). Orban je že pred prihodom migrantov na Madžarsko začel odkrito in surovo kampanjo proti beguncem in priseljencem iz Sirije in drugih držav Bližnjega vzhoda. Na nevarnost, ki naj bi jo ti ljudje predstavljali za madžarski narod, ki ga predstavljajo pogumni, delavni in moralni ljudje, ki visoko cenijo družino in krščanske vrednote, so predstavniki stranke Fidesz začeli opozarjati s številnimi plakati po madžarskih mestih. Nato se je njihova agresija ob prihodu pribežnikov na mejo stopnjevala z graditvijo ograje in postavitvijo bodeče žice. Prišlekom so pomagale zgolj nevladne organizacije, saj jim vlada ni želela. Načrtno so zanemarjali centre za migrante in ignorirali osnovne človekove potrebe in pravice (Bokros v Robertson von-Troha, 2018: 91).

Na vse to pa Evropa ni ponudila odločnega odgovora, saj Fidesz v Evropskem parlamentu sodeluje v Evropski ljudski stranki, ki potrebuje podporo madžarskih poslank in poslancev pri sprejemanju pomembnih odločitev. Na račun tega so vidni predstavniki Evropske unije dovolili, da je Orban s svojim vladanjem na Madžarskem v zadnjih letih uničil vladavino prava in vzpostavil nedemokratični režim, ki temelji na odličnih odnosih z Rusijo in je navdih skrajno desnim populističnim strankam drugod po Evropi (prav tako, 2018: 92).

3.4 Poljska

Na Poljskem populizma ne moremo obravnavati kot fenomena, ki se je pojavil pred kratkim, saj je bilo celotno 20. stoletje zaznamovano z različnimi populističnimi gibanji. Široka uporaba populizma v poljski politiki je posledica gibanj po koncu prve svetovne vojne, ko so morali politiki v osamosvojeni državi prepričati veliko nepismenih in neizobraženih ljudi, da je sodelovanje v politiki pomembno, kar so najlažje dosegli z uporabo populističnega diskurza (Wojtas v Wodak, 2013: 163). Drugo pomembno obdobje populizma na Poljskem je sledilo v poznih 80. letih, ko se je začel konec komunističnega režima. Vzpostavljeno je bilo protikomunistično gibanje Solidarnost, ki je imelo nacionalni značaj, saj je bilo usmerjeno proti sovjetskemu sistemu, pripadniki so zagovarjali demokracijo in močne sindikate delavcev. Člani tega gibanja so bili pripadniki različnih družbenih skupin od delavcev v tovarnah do visoko kvalificirane delovne sile, intelektualcev in umetnikov. Populistični diskurz se je skrival v boju za dostojno delo, dopust, dostop do osnovnih izdelkov in za učenje prave poljske zgodovine. Kljub temu ni šlo za gibanje, ki bi postavljalo v središče narod in narodno zavest, saj je združevalo tako konservativce kot liberalce in socialne demokrate (prav tam, str. 164).

Proces tranzicije je bil na Poljskem zaznamovan z nizom napak, ki so prinesle nezaželene rezultate, saj so se namesto pomiritve razmer nasprotja še poglobila. Pojavile so se celo nove zamere in obtožbe med levico in desnico. Prav tako so se pojavili novi konflikti med tistimi, ki so s tranzicijo precej pridobili, in tistimi, katerih status se je še poslabšal, ker so v očeh novega kapitalističnega reda postali odvečni. Sporazum o prehodu na nov režim je diskreditiral možnost pomiritve med nasprotnima stranema. Za 90. leta je bilo tako značilno menjavanje koalicij in opozicij, le ena koalicija pa je zdržala celoten mandat. Tudi dokončno ustavo je Poljska dobila šele leta 1997, kar je še upočasnilo njen prehod v sodobno in napredno državo. "Stranke [...] so se oblikovale vzdolž globokih tradicionalnih nasprotij v poljski družbi, zlasti na področjih konservativnokrščanske in laičnoliberalne vrednote, socialnosolidaristično in tržno prerazporejanje dobrin, urbanizirana razvojno napredujoča področja in močno zaostalo kmečko podeželje, modernizirajoča se država in tradicionalistična poljska cerkev [...]" (Zajc, 2009: 100).

Kljub temu je bila poljska skrajna desnica v 90. letih še zelo nemočna in nepomembna. Pojavljale so se sicer stranke in gibanja, ki pa so ostala bolj ali manj marginalizirana in zaznamovana z majhnim članstvom ter podporo. Kljub temu je sledila konstrukcija "drugega", ki je predstavljal razlog za poljsko nerazvitost in zgolj njegova odstranitev bi pomenila močno poljsko državo. Vendar sovraštvo pritegne veliko ljudi samo, če ima neki določen razlog. V tem primeru je poljski desnici po padcu komunizma manjkal morebitni sovražnik, kar je posledično pomenilo manjšo podporo ljudstva. Najpomembnejši nasprotniki poljskega naroda so sčasoma postali bankirji, predstavniki komunistične oblasti in Nemci. Do konca 90. let poljska desnica ni uspevala, saj poleg pomanjkanja resnih groženj tudi ni predstavila koherentnega ekonomskega programa niti prave organizacijske strukture. Sabrina P. Ramet pa je že leta 1997 opozorila, da bo priljubljenost teh strank rasla med marginaliziranimi družbenimi skupinami, če jih bodo liberalci še naprej zapostavljali in jih ne bodo vključili v novo poljsko državo (Ramet, 1999: 91).

Z ustanovitvijo stranke Zakon in pravičnost (PiS)¹⁶ leta 2001 lahko tudi na Poljskem začnemo govoriti o pojavu nove oblike populistične skrajne desnice. Stranko sta ustanovila brata dvojčka Lech in Jarosław Kaczyński z namenom boja proti komunizmu in povezanosti med mediji, podjetniki in nekdanjimi voditelji države. Stranka je zagovarjala stališče, da so elite, ki so bile odgovorne za poljsko neodvisnost, izdale poljske interese za zaslužek in so zato največji

¹⁶ Prawo i Sprawiedliwosc

sovražnik poljskega naroda. Veliko privržencev je pridobila pri delavcih, kmetih, neizobraženih, brezposelnih in starejših, saj so to tiste skupine, ki so s prehodom v (neo)liberalizem in pozneje z vstopom v Evropsko unijo največ izgubile (Wojtas v Wodak, 2013: 170). Stranka je prvič zmagala na volitvah leta 2005, kar je bila posledica neustrezne politike predhodnih po večini levo usmerjenih vlad, ki so naredile številne napake pri reševanju problemov, nastalih zaradi tranzicije, kar je prizadelo veliko socialno šibkih prebivalcev, ki so začeli svoje predstavnike iskati v radikalnejših strankah. Velik pomen za pridobivanje priljubljenosti desnice pa je imel tudi klerikalni radio Marija, ki je pridobival vedno večji vpliv na javno mnenje, saj je krščanstvo na Poljskem zelo pomembna vrednota (Zajc, 2009: 105). Stranka PiS ni nikoli skrivala svojega nasprotovanja nadaljevanju evropskega povezovanja, zaradi populističnih elementov je uspešno nagovorila razočarane Poljake, ki niso bili zadovoljni z razpletom vstopa v Evropsko unijo in jih je bilo strah izgube narodne identitete. Poglavitni cilj je bil 'popraviti' državo po obdobju vladavine levice in opraviti lustracijo ljudi v javni upravi, odpraviti korupcijo in zmanjšati povezanost z Evropsko unijo (prav tako, 2009: 107). Predsedniškim volitvam, na katerih je zmagal Lech Kaczyński, je na Poljskem sledila nenavadna situacija, saj sta najpomembnejši funkciji v državi zasedala brata dvojčka – Jarosław je leta 2006 prevzel položaj predsednika vlade.

Obdobje njunega vodenje je državo pahnilo v novo travmo. Obljube o višjih plačah, službah za vse, nižjih davkih in večji dostopnosti stanovanj v danih ekonomskih in socialnih razmerah niso bile izvedljive, kar je povzročilo številne proteste in stavke. Obsesivno lovljenje in iskanje nekdanjih komunistov, ki so bili po mnenju vodilne stranke del teorije zarote o uničenju pravega poljskega naroda, je v vsakdanje življenje Poljakov vneslo tesnobo, strah in nezadovoljstvo. Očitni so bili pritiski na javne in do takrat neodvisne institucije, kot sta vrhovno sodišče in centralna banka, ki so padle v roke vladi zvestih ljudi, kar je pomenilo odmik od demokratične usmeritve. Proces vnovične lustracije, ki bi zajel skoraj milijon ljudi, ki bi morali dokazovati, da niso povezani s komunističnim režimom, je med ljudmi sprožil nov val ogorčenja in nasprotovanja, kar se je izrazilo tudi v povečanem odseljevanju Poljakov v druge države Evropske unije. Tisti, ki so ostali, so izgubili zaupanje v državne institucije in politiko. Leta 2007 je tako spet sledila vladna kriza in ob obsežnih protivladnih študentskih protestih se je na oblast vrnila sredinska liberalna in proevropska stranka Donalda Tuska Državljska platforma, ki je nato vladala nadaljnjih 8 let (Sztompka v Martinelli, 2016: 85).

Številni škandali, v katere so se vpletli vidni predstavniki Državljske platforme, letalska nesreča, v kateri je umrlo 100 vidnih predstavnikov poljske politike, vključno z Lechom

Kaczynskim, ter odhod karizmatičnega voditelja vladajoče stranke v Bruselj so skupaj pripeljali do vnovične zmage stranke PiS na parlamentarnih volitvah leta 2015 (prav tam, str. 88). Številne obljube o boljši prihodnosti in vrnitvi k poljski identiteti so prepričale toliko Poljakov, da je stranka zmagala z dvetretjinsko večino in vodenje države prevzela sama brez oziranja na opozicijo. Takratni ukrepi so še bolj populistični in celo avtoritarni, jasna je definicija pojma ljudstvo, ki ga predstavljajo zgolj vsi privrženci vladajoče stranke, ki edina zna pravilno zastopati interese in voljo resničnih Poljakov. Vsi drugi predstavljajo druge in s tem sovražnike homogenega poljskega naroda. Stranka se je močno povezala tudi s katoliško cerkvijo in zagovarja poroke, velike družine, saj za vsakega drugega otroka obljublja 100 evrov mesečne pomoči in jasno nasprotuje istospolnim zvezam ter splavu (prav tam, str. 89).

Stranka je podobno kot Fidesz na Madžarskem napadla javno in neodvisno sodstvo z zamenjavo tistih vrhovnih sodnikov, ki je niso javno podpirali. Poleg tega so obračunali z novinarji, televizijskimi in radijskimi postajami ter časopisi, ki so bili naklonjeni opoziciji, s čimer so dosegli, da je njihov glas postal neslišen in nelegitimen. Javne uslužbenke lahko imenuje vlada, njihov položaj pa ni več povezan z njihovimi predhodnimi dosežki. Policija je dobila nova pooblastila, s katerimi je lahko dostopala do digitalnih podatkov o prebivalcih. Zahodna Evropa z Nemčijo na čelu je bila predstavljena kot naivna, nesposobna in moralno propadla, kar je pripeljalo do islamizacije in terorističnih napadov. Zato je v ospredju vladne ideologije miselnost, da Poljska lahko doseže gospodarski razvoj, podoben zahodnemu, ampak se pri tem opira na tradicionalne poljske vrednote, ki temeljijo na pomembnosti cerkve, družine in homogenega belega prebivalstva. V obdobju, ko je Evropa v krizi identitete, se takšne ideje zdijo še toliko bolj privlačne (Grzymala, 2017: 4).

V kampanji leta 2015 so bili priseljenci prvič pomembna politična tema, saj so se volitve časovno ujemale z izbruhom obsežne migrantske krize na mejah Evrope. Vodilni so migrante predstavili kot parazite in prenašalce nevarnih bolezni. Vprašanje priseljevanja so postavili v vprašanje o nacionalni in evropski varnosti v luči naraščajočega števila napadov in tudi o identitetni nevarnosti, ki jo neevropski priseljenci predstavljajo za zahodne krščanske vrednote (Klaus, 15(3/4): 523).

4 SKLEP

Skrajna populistična desnica očitno predstavlja novo politično smer v evropski politiki in je bila izmed vseh delujočih političnih družin v zadnjih treh desetletjih tudi najbolj uspešna. Liberalci, socialdemokrati, krščanski demokrati, socialisti in komunisti so povsod po Evropi doživeli

zaton priljubljenosti, saj so izgubili stik z volivci in njihovimi interesi, kar je posledično vodilo v vedno manjše zaupanje v politiko, volatilitnost in manjšo udeležbo državljanov na volitvah. Vse to so uspešno izkoristile nove stranke, ki temeljijo na populističnem diskurzu in skrajno desni ideologiji. Zaradi personifikacije politike, ki je prinesla večjo povezanost volivcev s karizmatičnimi voditelji teh strank, in uporabe sodobnih komunikacijskih strategij so te stranke začele prejemati vedno večjo podporo. Za razliko od tradicionalnih strank so voditelji novih znali nagovoriti publiko, kompleksne in težke teme so poenostavili in ponudili zelo preproste rešitve zanje. Svoj uspeh so zapečatili z delitvijo prebivalcev neke države na tiste, ki v resnici pripadajo narodu in spadajo v homogeno ljudstvo, ki deli skupne vrednote moralne superiornosti in suverenosti, v nasprotju s prav tako homogeno skupino drugih, ki predstavljajo vse, ki ne koristijo interesom homogene večine. Sprva so bile to predvsem domače politične elite v posameznih državah, ki so dale prednost interesom in zahtevam korporacij in kapitala, na račun katerih je večina prebivalstva drsela vse globlje v slabe ekonomske in socialne razmere. Kmalu so se jim pridružili še predstavniki bruseljske tehnokracije, ki so nacionalno državo oropali njene suverenosti, saj je vedno manj odločitev v državah članicah Evropske unije dejansko v rokah nacionalnih vlad. To je pri ljudeh, ki so že tako izgubljali veliko s procesom neoliberalizacije in evropeizacije, povzročilo strah pred dokončno izgubo narodne identitete, ki v obdobju prevladujočih prožnih in začasnih identitet ponujajo zadnjo trdno in stalno oporo pred kaosom, ki ga predstavlja realnost. Tretji največji nacionalni sovražnik pa so v vseh primerih narodne manjšine in migranti, ki glede na aktualno situacijo menjajo stopnjo ogroženosti, ki jo predstavljajo.

Med strankami skrajne populistične desnice iz vzhodne in zahodne Evrope tako lahko opazamo več podobnosti kot razlik. Te so predvsem v obravnavi posameznih problemov, ki so značilni zgolj za določeno državo, in odnosa do uvedbe neoliberalizma, saj so stranke na vzhodu bolj zagovornice ekonomskega protekcijonizma kot stranke na zahodu. Vsem je skupen populistični pristop k reševanju težav, delitev prebivalcev v dve homogeni skupini, ki sta med seboj v antagonističnem razmerju, oster nastop proti vsem drugačnim, nasprotovanje oziroma zadržanost do Evropske unije in karizmatični voditelj, na račun katerega stranka pridobi veliko volivcev.

Na Poljskem in Madžarskem, ki sta bili v 90. letih zgled preostalim državam nekdanjega vzhodnega bloka pri sprejemanju demokratičnih in liberalnih vrednot, sta danes najočitnejša rezultata ostrega skrajno desnega populizma, ki s karizmatičnim voditeljem prepričuje vedno večje skupine ljudi. V tranziciji so bile v obeh državah storjene številne napake, ljudje pa niso

bili povsem pripravljeni sprejeti novega družbenega reda, v katerem je večina prejšnje gonilne sile države postala redundantna. Govorimo lahko tudi o kulturnem antistrankarstvu, saj je zgodovina obeh držav povezana s strogimi in avtoritarnimi režimi. Nezaupanje in strah ljudi so se še povečevali zaradi številnih škandalov in slabega vodenja tradicionalnih strank, na račun česar sta uspeli stranki Fidesz ter Zakon in pravičnost. Ta je po zgledu prve uvedla model krščanske iliberalne demokracije, izvedla napade na neodvisno javno šolstvo, medije in si podredila državo tako, da si lahko zagotovi čim dolgotrajnejše vladanje. Obe stranki sta se utemeljili na močnem nasprotovanju priseljevanju, evropskemu povezovanju in zatiranju človekovih pravic. Občasni protesti ljudi proti določenim zakonom so svetel znak demokracije, čeprav obe stranki še vedno uživata večinsko podporo.

V Italiji in Avstriji lahko govorimo bolj o reakcijskem antistrankarstvu, ki je rezultat določenih dogodkov v politični eliti, ko so delujoče stranke razočarale svoje klasične volivce. V Italiji se je to zgodilo leta 1992, ko se je konec starega reda ujel z ogromnim korupcijskim škandalom, ki je izzval popolno prenovu političnega prizorišča. V Avstriji pa je Haider uspešno izrabil strah pred koncem starega reda ob padcu berlinskega zidu in uspel nagovoriti ljudi, ki so čutili poslabšanje situacije. Severna liga, Gibanje petih zvezd in stranka Svobodnjakov so med seboj lahko različne, vendar jih združujejo karizmatični voditelji, populistično poenostavljanje globalnih zapletenih izzivov, nasprotovanje migracijam in predstavljanje malega človeka na ulici. V primerjavi lahko opazimo, da je kljub vsemu ideologija novih skrajno desnih strank na vzhodu nekoliko bolj ekstremna, kar spet lahko povežemo s težnjami po avtoritarni preteklosti.

Pojav in uspeh skrajno desnih populističnih strank na prelomu tisočletja je obudil strah pred grozotami, ki so v Evropi zaznamovale prejšnje stoletje. Čeprav gre za drugačne stranke kot takrat, saj se ukvarjajo z aktualnimi razmerami, ki so se v tem času drastično spremenile, ne bi smele predstavljati nič manjše nevarnosti, saj uspešno nagovarjajo vedno večje množice ljudi, ki so poleg tega vedno bolj apatični in nezaupljivi do tradicionalnih političnih strank in politike nasploh. Trideset let po padcu berlinskega zidu, ko se je zazdelo, da je demokracija v Evropi dokončno postala nepremagljiva, se tako lahko vnovič vprašamo, ali je to res.

5 VIRI IN LITERATURA

- Baumann, Z. 2008. *Identiteta : pogovori z Benedettom Vecchijem*. Ljubljana: Založba / *cf.
- Bassini, M. 2019. Rise of populism and the Five star movement model: an Italian case study. *Italian journal of public law*. 11(1): 303-333. https://www.academia.edu/38990727/RISE_OF_POPULISM_AND_THE_FIVE_STAR_MOVEMENT_MODEL_AN_ITALIAN_CASE_STUDY, 1.6.2019.
- Beck, U. 2003. *Kaj je globalizacija? : zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
- Betz, H. G., Immerfall, S. 1998. *The new politics of the right : neo-populist parties and movements in established democracies*. Basingstoke: Macmillan.
- Bokros, L. 2018. Populist Threat to Democracies in Europe: the Responsibility of Mainstream parties in the West. V: *Nation EUrope. The Polarised Solidarity Community*. Robertson-von Troha, C. Y., ur. Baden Baden: Nomos, 87-95. <https://books.google.si/books?id=Q7CBDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=sl#v=onepage&q&f=false>, 3.6.2019.
- Campani, G., Lazaridis, G., 2017. *Understanding the Populist Shift. Othering in a Europe in crisis*. London, New York: Routledge.
- Giddens, A. 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Grzymala-Busse, A. 2017. *Populism and the Erosion of Democracy in Poland and in Hungary*. Stanford: Stanford University.
- Gunther, R., Montero, J. R., Linz, J. J. 2002. *Political parties. Old Concepts and new Challenges*. New York: Oxford University Press Inc.
- Hainsworth, P. 2000. *The politics of the extreme right: from the Margins to the Mainstream*. London, New York: Pinter.
- Havlík, V., Pinková, A. in drugi. 2012. *Populist political parties in East-Central Europe*. Brno : Masaryk University, International Institute of Political Science.
- Hix, S., Lord, C. 1997. *Political parties in the European Union*. Houndmills: Macmillan Press LTD.
- KhosraviNik, M., Mral, B., Wodak, R. 2013. *Right-wing populism in Europe. Politics and Discourse*. London [etc.]: Bloomsbury Academic.
- Klaus, W. 2017. Security First — New Right-Wing Government in Poland and Its Policy Towards Immigrants and Refugees. *Surveillance & Society*. 15(3/4): 523-528.
- Kralj, A. 2008. *Nepovabljeni: globalizacija, nacionalizem in migracije*. Koper : Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Martin, H-P., Schumann, H. 1997. *Pasti globalizacije: napad na demokracijo in blaginjo*. Ljubljana: Co-Libri.
- Mudde, C. 2004. The populist Zeitgeist. *Government and Opposition*. 39(4): 542–563.
- Mudde, C. 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Müller, J. W. 2017. *Kaj je populizem?* Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pajnik, M., Sauer, B. 2018. *Populism and the Web. Communicative Practices of Parties and Movements in Europe*. London, New York: Routledge.
- Ramet, S. P., 1999. *The radical right in Central and Eastern Europe since 1989*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University.
- Sztompka, P. 2016. The “Demand Side” of Populism: The Case of Poland. V: *Beyond Trump. Populism on the rise*. Martinelli, A., ur. Milano: ISPI, 73–93, https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/populism_on_the_rise_edizione_pdf.pdf#page=74, 4.6.2019
- Zajc, D. 2009. *Oblikovanje koalicij v srednji Evropi: (primer Nemčije, Avstrije in Italije ter Poljske, Češke, Madžarske in Slovenije) Poizkus analize s poudarkom na obdobju po zadnjem valu demokratizacije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

IZJAVA O AVTORSTVU

diplomskega dela

Spodaj podpisani/-a _____,

z vpisno številko _____,

sem avtor/-ica diplomskega dela z naslovom:

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- sem diplomsko delo izdelal/-a samostojno pod mentorstvom (naziv, ime in priimek)

in somentorstvom (naziv, ime in priimek)

- soglašam z javno objavo elektronske oblike diplomskega dela na spletnih straneh FF.

V Ljubljani, dne ____ Podpis avtorja/-ice: __